

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

Een eeuw gemeentewet TE SCHAESBERG.

De viering van het eeuwfeest van de Gemeentewet heeft aanleiding gegeven tot nationale en lokale herdenkingen. Ook in de Oude Mijnstreek hebben de meeste Gemeenteraden feestelijke vergaderingen gehouden. Toch is merkwaardig, dat de Limburgse Gemeenten (behalve Maastricht) al eer gekozen Raden hadden. Reeds in 1836, 15 jaar vroeger, wat dit het geval.

In de jaren na 1815 werden van het Gemeentebestuur de Voorzitter-Burgemeester door de Kroon en de leden door Gedeputeerde Staten benoemd. Dit paste in het stelsel der toenmalige Grondwet, waar alleen de steden — in Limburg: Maastricht, Venlo, Roermond, Weert, Sittard, Hasselt, Tongeren, St. Truijen en Maaseyck — een door weinigen bij getrapte verkiezing gekozen Gemeenteraad hadden, terwijl het platteland in de hogere organen werd geacht te zijn vertegenwoordigd via de Ridderschap, dat intern met van boven af benoemde bestuurderen moest tevreden zijn. Van Schaesberg hebben Baron de Lommessen en de Baronnen de Rosen tot die Ridderschap behoord.

Tijdens het Belgisch tussenbestuur 1830/39 werd overeenkomstig de Belgische Gemeentewet van 30 Maart 1836 een Raad gekozen. Het „deliberatie-register van den Raad” vermeldt de installatie op 14 November van dat jaar door de toenmalige Burgemeester Baron de Lommessen. Die wet was ontworpen door Charles Rogier en de Graaf de Theux en aan de opzet heeft Thorbecke, die in Gent had gewoond, veel ontleend. De Schepenen, d.w.z. Wethouders, toen H. J. Stassen en J. H. Melchers, werden die eerste keer nog benoemd, maar de overige raadsleden J. W. Mertens, H. J. Erens, H. Brull, H. Römken, W. L. Delahaije en Chr.

Willems gekozen met een stemmenaantal variërend van 42 tot 34. Secretaris werd G. Borghans; Ontvanger: P. Richelme, die Rijksontvanger was in Nieuwenhagen. Het overig Gemeentepersoneel werd gevormd door een Onderwijzer en een Veldwachter.

In het eerste zittingsjaar werden enkele besluiten genomen, die een indruk geven van de financiële draagkracht dier dagen. Zo had de Secretaris een salaris van 130 franken, d.i. ruim f 62,— per jaar; genoot de schoolmeester boven een rijksbijdrage en het schoolgeld een wedde van 85 franken; kreeg de Kapelaan een subsidie van 111 franken en bedroeg de gemaklijkhedenbelasting 5 franken per bal. Bij 1160 inwoners bedroegen de inkomsten 1300 franken, waarvan bijna 700 afkomstig waren uit een hoofdelijke omslag, zowat 300 franken uit opcenten op Rijksbelastingen en ruim 300 uit verpachting van bezittingen. Aan armenzorg werd 117 franken uitgegeven, vnl. voor ziekenverpleging in Luik. De wegen werden onderhouden door handdiensten. De belangstelling bleek groter voor een weg naar Aubel met zijn graanmarkt dan voor een ontworpen verbindingsweg naar Geilenkirchen.

De betekenis van deze voorloper van de Raad van 1851 ligt in de continuïteit. Deze gekozen Raad is na herstel van het Nederlands gezag door Gedeputeerde Staten herbenoemd, zodat de meeste leden bij de officiële verkiezing van 1851 terugkeren en wij met enig recht kunnen zeggen, dat Schaesbergs Raad thans niet 100, maar reeds 115 jaar oud is en derhalve in zekere zin ouder is dan de meeste Nederlandse gekozen Gemeenteraden.

10 September 1851 had alhier de eerste raadsverkiezing plaats op basis van Thorbecke's wet, de installatie geschiedde door Burgemeester Melchers 14 October daaraanvolgend. (Onze zo-gewaardeerde locale geschiedschrijver Jongen heeft zich vergist met te vermelden, dat Melchers pas in 1857 Burgemeester zou zijn geworden). De gekozen leden waren, behalve de Voorzitter zelf: H. J. Erens, J. W. E. Jongen, E. J. Stassen, J. L. Haan, V. L. J. Baron de Rosen de Borgharen en H. Brull. De eerste twee werden tot Wethouder gekozen. Met uitzondering van de Baron van kasteel Strijthagen, een Maastrichtenaar, waren allen inboorlingen.

Burgemeester Melchers woonde op de boerderij Leenhof;

H. J. Erens is de vader van de huidige bewoner van Huize „De Kamp”;

J. W. E. Jongen, die nog 35 jaar raadslid is geweest, heeft geen nakomelingen in mannelijke lijn meer; hij woonde op huize „de Put”;

F. J. Stassen woonde op Schaesbergerhof en

J. L. Haan te Scheijdt, die volgens gegevens onzer Secretarie thans geen familie meer hier hebben.

Baron de Rosen, zelf tevoren Burgemeester, was de vader van de latere burgervader; zijn tak is uitgestorven.

H. Brull, het oudste lid, woonde aan de Maar, grootvader van de Heer P. Debye, thans langst zittend lid.

De leden ontvingen naar eigen besluit geen presentiegeld; de Burge-

meester genoot *f* 60,— salaris, de Secretarie *f* 71,—, de Ontvanger *f* 42, 80 en de Wethouders ieder *f* 15,—.

Het aantal kiezers voor de Raad bedroeg 30 bij 1123 inwoners, aanzienlijk minder dan in de Belgische tijd. Indien men weet, dat voor de Tweede Kamer en Prov. Staten het aantal kiesgerchtigden maar de helft was, dan is van brede volksinvloed waarlijk geen sprake!

Toch mag men niet menen, dat in die dagen onder zulke primitieve verhoudingen hier een minderwaardig bestuur zou zijn geweest. Een blik in de oude stukken bewijst het tegendeel.

De Raad vergaderde aanvankelijk des morgens om 10 uur en was tot 1923 slechts 7 man sterk, tengevolge van de stijging van het inwonertal telde hij sedert dat jaar 13 leden.

In 1827/29 was een nieuwe school gebouwd, waaraan een raadkamer voor de Raad was verbonden, welk gebouw thans in gebruik is als R.K. Leeszaal naast de parochiekerk. De L.O.wet van Kappeljine van de Coppello van 1878, die voor het eerst eisen aan de leslokalen stelde, gaf de stoot tot de bouw van een nieuwe school en raadhuis in de zgn. Waterstaat-stijl tegenover de Kerk, nu Klooster en H. Hart van Jezusschool. De derde huisvesting in deze 100 jaar werd omstreeks 1905 betrokken, thans nog aan de Streperstraat in gebruik.

Was onderwijs eertijds de grootste zorg der Gemeente, geleidelijk is deze taak nagenoeg geheel op de organen van het bijzonder onderwijs overgegaan. In 1852 had de onderwijzer voor 125 leerlingen *f* 94,— traktement van het Rijk, *f* 75,— van de Gemeente benevens het schoolgeld, dat voor betalende leerlingen *f* 3,— per jaar bedroeg! Reeds in 1881 werden de bovenkamers van het Raadhuis beschikbaar gesteld aan zekere Mej. Thalen voor een bewaarschool; voor die tijd ongetwijfeld getuigend van vooruitstrevende ideeën.

De verordeningen dier dagen zijn zeker niet beneden de maat geweest. Was reeds in het eerste jaar de sluitingstijd der herbergen, op 10 uur geregeld, de eerste Algemene Politie-verordening van 1862 maakt ook nu nog een goede systematische indruk.

Alle uitgaven samen bleven in 1852 beneden de *f* 1.000,—, thans bij een 9-voudig inwonertal belopen deze het 600-voud! Of de taak der Gemeente ook is toegenomen!!

Al is de rol van Gemeente-ontvanger wellicht een andere geworden dan was verwacht, zijn taak is overeenkomstig de omvang van de financiële expansie belangrijk gegroeid. Niet minder geldt dit de bemoeiingen met betrekking tot huisvesting en wegen. Na de woningwet van 1901 kwamen hier in 1905 een bouwverordening en reeds in 1911 een uitbreidingsplan tot stand. Na de heer Timmermans — voorganger van de heer Henssen — begon de technische dienst als een sneeuwbal zich te ontwikkelen.

Heeft in latere jaren Schaesberg eens de twijfelachtige eer genoten door de pionier van het Gemeenterecht Oppenheim van het epitheton „proceslustig” te worden voorzien, de geschiedenis der raadsvergaderingen geeft er wel enige aanleiding toe. Reeds de „Raad van 1836” had het in rechte te kwaad gehad met de boer Cr., die vergoeding wenste wegens gebruik

van zijn eigendom voor gemeente-doeleinden. Later werd o.m. geprocedeerd met de oud-ontvanger Borghans, die Notaris in Noorbeek was geworden, met Duitse groeve-exploitanten, om van de affaire der Palestijner zandexploitatie maar te zwijgen.

Reeds vroegtijdig toonde Schaesberg de betekenis van solidariteit bij de verdediging der plaatselijke autonomie te begrijpen, want in 1916, jaar, waarop de toetreding mogelijk werd, trad deze Gemeente tot de Vereniging van Nederlandse Gemeente toe.

Men mag de geschiedenis niet alleen opbouwen op uiterlijke verschijnselen. De maatschappelijke omwenteling in onze lokale gemeenschap door de opkomst der mijnindustrie heeft een totale wijziging in de samenstelling van de Raad gebracht, waar de laatste decennia de arbeiders de meerderheid vormen. Omstreeks de eeuwwisseling werden immers O.N. II en Staatsmijn Wilhelmina gebouwd. Het landbouwdorp, dat in 1898 nog maar 1350 inwoners had, telt nu méér dan 10.000 zielen. Bossen en akkers worden teruggedrongen, de zgn. kolonieën Leenhof, Spoorkolonie, Kakert en Eikske werden gebouwd.

Na de zeer beperkte kiesregeling van 1851 bracht de wet van Houten in 1896 een aanzienlijke uitbreiding van het electoraat, in 1917 gevolgd door het algemeen mannenkiesrecht, terwijl minister Marchant in 1919 voor de uitreiking van het stembiljet aan de dames zorgde; tenslotte werd in 1946 de kiezersleeftijd tot 23 jaar verlaagd.

Heeft deze democratisering het gehalte der vergaderingen verlaagd? Ik meen het zonder meer niet te mogen aanvaarden. Wel moet worden betreurd dat sommige personen hooghartig hun werkkraft aan de politieke zaak, voor de maatschappelijke ontwikkeling van zo groot belang, onthouden. Bij de plaatselijke gemeenschap begint het staatsburgerschap, heeft de ontwerper van de Gemeentewet, zelf eens raadslid, gezegd. Een eeuw later kan worden vastgesteld, dat verscheidene onzer huidige Ministers als raadslid hun politieke loopbaan zijn begonnen!

LIJST VAN GEKOZEN RAADSLEDEN SEDERT 1851 IN DE GEMEENTE SCHAESBERG

1851—1876	J. W. J. H. Melchers	, tevens Burgemeester
1851—1872	H. J. Eerens	, tevens Wethouder
1851—1886	J. W. E. Jongen	, Weth. v. 1851—1877
1851—1873	F. J. Stassen	, Weth. v. 1872—1873
1851—1873	J. L. Haan	
1851—1864	V. L. J. Baron de Rosen	
1851—1857	H. Brull	
1857—1863	F. J. Zaunbrechers	
1863—1867	W. C. Stevens	
1864—1892	J. J. Erkens	, Weth. v. 1877—1892
1867—1875	J. L. J. Delahaije	

1873—1897	W. J. Savelberg	, tevens Wethouder
1873—1893	W. H. Spijkers	
1873—1884	J. J. Franck	
1875—1903	P. J. Hanssen	, Weth. v. 1892—1903
1876—1895	G. Baron de Rosen	, tevens Burgemeester
1884—1897	J. P. Crombach	
1886—1895	N. J. Boymans	
1892—1899	H. Vrösch	
1894—1896	P. H. Debije	
1895—1915	M. J. H. M. Quadvlieg,	Burgemeester tot 1934
1895—1901	Chr. l'Ortije	
1897—1913	J. P. M. Jongen	, Weth. v. 1897—1913
1897—1913	L. H. J. Quadvlieg	, Weth. v. 1903—1913
1897—1915	P. H. Dauven	
1899—1905	J. H. P. Pieters	
1901—1913	W. J. H. Franck	
1903—1911*	M. J. L. Reinartz	
1905—1911	P. J. Steinbusch	
1911—1927	L. H. J. Debije	, Weth. v. 1915—1919
1911—1919*	J. L. J. Tillmanns	, Weth. v. 1913—1917
1913—1935	J. J. Thomas	, Weth. v. 1913—1915, 1919—1934
1913—1919	J. S. J. H. Crützen	
1913—1920*	F. H. M. J. Erens	
1915—1919*	F. H. Borghans	, Weth. v. 1917—1919
1915—1919	M. A. A. Wetzels	
1919—1946*	H. J. Gulpers	, Weth. v. 1919—1931, 1935—1939
1919—1934	B. Heerspink	
1919—1946*	J. H. Mulders	
1919—1938*	W. Veelings	
1920—1926	J. L. Ladeur	
1923—1927*	L. J. Betholet	
1923—1949	J. J. Haan	, Weth. v. 1934—1946
1923—1939	L. Kreukels	
1923—1933	H. J. Reuters	
1923—1935	J. W. H. Vrösch	
1923—1927	M. Werkman	
1926—1927	L. G. Fox	
1927—1934*	H. J. Boermans	
1927—... .	P. J. H. Debije	, Weth. v. 1931—1935, 1939—1946
1927—1931*	J. M. Lommen en sedert 1935;	Wethouder v. 1946—1949
1927—1931	J. Swanink	
1931—1935*	H. J. H. Borghans,	1939—1946 en sedert 1949
1931—1939	J. D. van Veenendaal	
1933—1935	F. Rongen	
1934—1941*	C. P. Dulver en	1945—1946
1934—1935*	P. J. Smeets	
1935—1946	J. W. Weerts	

1935—1939* W. C. Goeman
 1935—1939* L. J. Heinen
 1935—1939* G. A. E. J. M. Russel
 1938—1939 J. W. J. Jongen
 1939—1949* W. H. Pieters
 1939—.... G. H. Schrouff , Weth. v. 1949—....
 1939—1946* J. Jelsma
 1939—1946* F. J. Palmen
 1939—1941 J. W. H. Vrösch
 1941—1944 P. J. H. Horsch
 1941—1946* H. Jongen
 1946—.... G. W. Gulpers , Weth. v. 1946—1949
 1946—1949* F. Borghans
 1946—1949* K. Kruger
 1946—1949* G. Maertzdorf
 1946—.... G. J. Pastoors
 1946—.... J. J. Wetzels
 1946—1949 J. M. Weijers
 1946—.... J. H. Savelberg
 1949—.... J. L. Mulders
 1949—.... A. Jansen
 1949—.... P. L. Ernst , Weth. v. 1949—....
 1949—.... A. Mingelers
 1949—.... J. H. von Weersch

BURGEMEESTERS, niet tevens raadslid :

1934—1947 Mr. A. P. J. M. Lempers
 Sedert 1947 Dr. J. P. D. van Banning.

SECRETARISSEN :

1851—1854 G. Borghans
 1854—1876 J. W. J. H. Melchers, tevens Burgemeester
 1876—1900 L. Dohmen, tevens secretaris van Eijgelshoven
 en Nieuwenhagen
 1900—1912 M. J. H. M. Quaedvlieg, tevens Burgemeester
 1912—1934 P. H. Houtackers
 Sedert 1934 M. H. Lambermon.

* Nog in leven.

J. P. D. VAN BANNING.



UIT DE ONDERBANKEN¹⁾

Het Land van Valkenburg heeft volop zijn deel gehad van de 80-jarige oorlog. Daartoe heeft voor het grootste deel wel bijgedragen de nabijgelegen stad Maastricht, die toen voor een der sterkste vestingen van West-Europa gold.

Maastricht, gelegen aan de Maas, werd in die tijd beschouwd als de sleutel der Noordelijke Nederlanden. Aan het bezit van Maastricht lag dus zowel Spanje als de Staten zeer veel gelegen. Zo vinden we reeds in het allereerste begin van de 80-jarige oorlog Maastricht als uitgangspunt en doel van de militaire operaties van beide partijen. Na het schrikkelijk beleg en de vreselijke carnage in 1579 onder Parma bleven de Spanjaarden meester van de stad tot Frederik-Hendrik in 1632 zijn bekende veldtocht langs de Maas deed.

Van dat jaar af bleven de Hollanders — laten we voor de duidelijkheid die naam gebruiken — voor goed gevestigd in het Valkenburgse land, behoudens een klein interregnum der Fransen na 1672.

Van toen af werd met en om onze Valkenburgse dorpen gespeeld, een bloedig en wreed spel, waarbij onze dorpen nu eens in handen waren van de ene, dan van de andere partij, die ze ieder op haar beurt beschouwde als een prooi, die ze plukten zoveel ze konden.

En het treurige gevolg was, dat het rijke en vruchtbare land van Valkenburg, het land van de Limburgse klei, verarmde en verwilderde; dat het landvolk hongerde bij de platgelopen oogst, bij de leeggestolen stallen en schuren; dat er woestenij en wildernis ontstond en bijna onbewoonde dorpen, waar eeuwenlang het weelderig gewas van de vruchtbare bodem de vlijtige bevolking rijkelijk had kunnen voeden.

Van 1632 af was het land van Valkenburg een prooi van beide partijen. En toen het jaar 1648 een eind maakte aan de 80-jarige oorlog en men in vrede het kwaad wilde herstellen, dat de langdurige oorlog had berokkend, toen begon in het land van Valkenburg de strijd voorgoed.

Dit was het gevolg van een onduidelijke bepaling in het vredetractaat van Munster, waarbij iedere partij het bezit gewaarborgd werd, dat ze op het ogenblik had. Wie nu meester van de hoofdstad des lands was, achtte zich daardoor ook heer des lands, stelde ambtenaren aan, die zich haastten het volk aan schatting te onderwerpen en uitdrukkelijk voorschreven, dat het verboden was aan de andere partij te gehoorzamen of te betalen op straffe van ongeldigheid.

De andere partij deed evenzo.

En beide partijen wisten zich te doen gehoorzamen, desnoods met gewapend geweld.

Is het wonder dat het volk verarmde, het land ontvolkte, dat vele akkers

(1) Onder de „Onderbanken” verstaan we de huidige Gemeenten Brunssum, Schinveld, Oirsbeck, Merkelbeck, Jabeek, Amstenrade, Bingerlade.

jarenlang braak bleven liggen, dat vele hoeven leeg stonden en hele dorpen leegstroomden.

Pastoor Joannes Engelberti van *Schinveld* klaagt, „dat hij grote armoede lijdt. Volgens het recht van die tijd moesten alle inwoners één brood per jaar leveren aan de pastoor, maar door de oorlog waren de Schinveldenaren zo verarmd, dat de meesten daartoe niet in staat waren. Daarbij kwam, dat de pastoor ook nog moest onderhouden de bij hem ingekwartierde officier, een ruiter met zijn knecht en rondzwervende soldaten. Deze vrijbuiters namen hem driemaal gevangen en tweemaal hebben ze de hele pastorie leeggeplunderd.” (W. Bosch).

Ook op godsdienstig gebied werden de bewoners dezer streken gekweld. Waar de Hollandse soldaten binnetrokken, werden deze op de voet gevolgd door predikanten, de katholieke geestelijken werden verjaagd en kerk en pastorie kwamen in handen van de Calvinisten.

Zo lezen we, dat het dorp *Amstenrade* in bezit was van de „vijand” en dat Pastoor Joannes Horckens in de jaren 1659 tot in Juli 1662, tijdstip waarop het dorp onder het gezag des konings terugkeerde, „geene openbare functiën heeft kunnen uitoefenen”.

In 1662 werd door het partage-tractaat een eind gemaakt aan die vreselijke toestand.

Het Land van Valkenburg werd toen tussen Nederland en Spanje verdeeld. De *Onderbanken* kwamen aan *Spanje*, terwijl de *Hoofdbank Heerlen Hollands werd*.

(Wordt vervolgd).

J. G. J. HOENS.

HET HEEM OP DE LÖSS.

(*Vervolg*)

Behalve door de gekalkte vakwerkgevels, blinkend wit tussen het lommerrijk geboomte of tussen de bladerloze kromme takken van de fruitbomen door, werd het dorpsbeeld „getypeerd” door erven en boomgaarden afsluitende doornhagen op hoge wallen. Toen werden die „graven” met witbloeiende hagen goed verzorgd en onderhouden, omdat er geen ander doelmatig middel voor erfafscheiding bestond. Beton- of ijzerpalen, kippendraad of prikkeldraad waren nog niet uitgevonden; toen moest men het doel nastreven met natuurlijke middelen.

„*Kirmis is bêter veur de bu, es veur de lu.*”

Tegen de „bronkkermis”, wanneer de huizen weer een verschonende beurt gekregen hadden en de teer- en kalklucht er nog dagenlang rondhing, werden de taluds van de graven „opgemaakt”, de hagen geschoren en verder alles in orde gebracht met het oog op de processie en de dan van heinde en verre te voet of per sjees opdagende kermisgasten.

Als uit een sprookje lijken ons nu die processies; door met zandlopers,

bloemen en vlaggen versierde witte dorpen; langs rijpende korenvelden onder de zonnebrand. 's Middags na het „kermiseten” (bij een uitsteken-de stemming) ging men gezamenlijk stallen, tuin en boomgaarden bezichtigen en bevindingen omtrent het boerenbedrijf uitwisselen.

Daarna, als de koffietafel alle eer was bewezen en de „vla” rijkelijk geprezen, maakten de mannen zich op om de café's in het dorp te bezoeken.

„Café's”, die van overige boerenhuizen in niets verschilden; gelagkamers waarvan de vloeren bestonden uit rode plavuizen en de wanden gewit, precies als de boerenvertrekken.

Daar moest men ook weer onder de poort door, over de „sprunk” en de „Nère” om dat vertrek te bereiken. Overigens was er van buitenaf niets te zien dat er „herberg” gehouden werd! Alleen bij de „opening” was er een groen boompje tegen de poort bevestigd, dat na vergaan te zijn dikwijls niet werd vervangen. Voor de dorpsmensen was die eerste en éنية kennisgeving al voldoende geweest.

„Den eine vingt ei ròezeblaad schjoèn, den angere eine kooflat.”

Ons dorp behield zo zijn aparte sfeer, nog door geen onnatuurlijke geluiden verstoord. In de zomerdagen was er het onbestemde gegons van bijen en insecten duidelijk waarneembaar, al bonkerde er ook een zwaar beladen boerenkar naderbij.

Het driftig geklop van de schoenmaker op zijn zoollap wisselde met het ver doorklinkend en welluidend gehamer van de smid op zijn aambeeld. Door de allom heersende rust drongen die geluiden helder en klaar door en lieten de allerwegen heersende stilte nog meer opvallen. In de wintermaanden — van „Aller Heiligen” tot „Pasen” — klonken elke dag gestaag de vlegelklepen door de ijle vrieslucht. Op de grote hofstede hoorde men uit de kerkgrote schuur dag in dag uit het geroffel van twee ploegen elk van zeven dorsers. De paardenknecht bonkte daar gedurende de hele winter op zijn eentje het haksel bij elkaar voor de beesten die werkloos op stal stonden.

De mensen zelf vormden tezamen één grote dorpsfamilie, waar de een alles van de ander wist en waar elke persoonlijke karaktertrek aan eenieder evengoed bekend was als die van zijn eigen huisgenoten.

Het dorp of gehucht blééf een „besloten” wereldje, zodat de belangstelling van de bewoners ook niet verder reikte dan hun huizen en veld. Wat daar weer buiten lag, was hun vreemd. Hun interesse ging niet verder dan het dorpsgebeuren van alle dag maar dan ook bijzonder intens. Het dorpsverband, de gewoonten en gebruiken werden stipt in stand gehouden. Hulp en bijstand verleende men in die gevallen waar dit nodig en gebruikelijk was. Alles sprak tenslotte „zo vanzelf” dat het bij niemand zou zijn opgekomen zich afzijdig te houden of er veel woorden aan te besteden. In hun anti- of sympathiën waren ze echter tamelijk ronduit en konden door niemand misverstaan worden.

Bij gelegenheid van familiefeesten of met de kermis verwelkomde de

boer zijn gasten op zijn stroeve manier, bijgestaan en spoedig naar de achtergrond geschoven door zijn hartelijke, goedmoedige wederhelft, die dan het middeleeuwse binnenerf deed opengaan tot een feestelijke ontvangsthall.

Men begaf zich toen alleen naar de stad op marktdagen. De marktkorf, gevuld met boter en eieren, werd op het zachte hoofdkussen geheven en zo, statig en recht met de handen op de heupen, stapte de boerin langs veldwegen en voetpaden tot het doel binnen de poorten van de stad was bereikt.

Ook op de terugweg was de korf gevuld, zodat een zucht van verlichting haar moest ontsnappen, wanneer het dorp weer in zicht kwam en spoedig de zware korf van het hoofd getild kon worden.

Geregeld ieder jaar werd door minstens één lid van de familie de voettocht aanvaard naar een van de genadeoorden, Kevelaar of Scherpenheuvel, „bidwegen” waar dagen mee gemoeid waren. Het enige vervoermiddel was toen nog de „huifkar”, die schokkend en bonkend, langzaam de diepe karrensporen volgde.

De Zondagen en vele feestdagen vierde men stipt. Door niemand werd dan werk verricht waarvan uitstel mogelijk was; het waren rustdagen. Een echte Zondagse stemming lag dan over het dorp, 'n sfeer van rust en „tevredenheid”. Het kon er dan zo vredig en stil zijn als op een „Spaanse binnenhof” gedurende de middagsiësta. Alleen de vlugge zwaluwen bleven druk al gierend in en uit wieken. Op de bank onder de zoetgeurende vlier, naast het witte geveltje, werden eenvoudige simpele woorden gefluisterd van heel oude strekking, doch voor de betrefenden steeds aangrijpend en nieuw. Lang na het invallen der avond-schemering werd er nog verpoosd, tot tenslotte een manende stem vriendelijk noopte tot scheiden.

Hun leven, hun werk en hun geloof waren sinds tal van eeuwen met elkander verweven en het diende ook zó weer overgedragen te worden aan het nageslacht. De „gebonden” levensfeer uit een „gotisch” tijdperk was er niet alleen in de oude vakwerkhuisen, maar ook nog in het dorpsse leven zelf!

De dagelijkse werkzaamheden, wel langdurig maar geregeld, waren door vele eeuwen heen aangepast aan de natuurlijke omstandigheden van huis en veld.

„De daag wilt ouch avend hubbe”.

De lange „winteravonden” kortte men bij het schijnsel van de vlammeende heerd of van een flakkerend „smoutlempke”, met het doppen van erwten en bonen of al spinnende, met verhalen over Napoleon, bokkenrijders en vooral over spoken, heksen en vuurmannen.

Vele wonderlijke verhalen en gebeurtenissen gaven ouderen op die „plenk- of spinavonden” weer aan het jonge geslacht door. Ook de daden van dorpsgenoten werden er breed uitgemeten en weer vergeleken met nog sterkere van vroeger.

De dorpsambachtsman produceerde nog uitsluitend „op bestelling” en

wist nauwelijks van concurrentie van machine of massaproductie. Hij was er een „persoonlijkheid”, van aparte stand. Zijn „levenshouding” was nog ingesteld op het voortbrengen en afleveren van werk, dat zijn trots uitmaakte. Het machinale, geestloze had zijn diepe verachting en hij wilde daarmee niets uitstaande hebben.

Hij en zijn gezellen vonden er hun levensvreugde in iets voort te brengen, dat niet alleen het nodige levensonderhoud opleverde, maar hun vulde van een dankbare en stille vreugde om het geproduceerde zelf!

Al was het wel eens „duur” in het oog van de klant, later bleek immer, dat het zijn prijs dubbel en dwars waard was.

Tragisch werd de stille hopeloze strijd tussen de gewetensvolle ambachtsman en de „sluwere”, op grote omzet en geld ingestelde concurrent. Met hand en tand verzette de ambachtsman zich tegen het neerhalen van de mens en zijn werk; voorspelde, dat het zo „mis” ging lopen met de wereld.

De dagloner trok wekelijks zijn wel karig loon, dat echter werd aangevuld met producten in „natura” en op zijn akkertje met „hand- en spandiensten” door zijn werkgever.

Bijna elk huis of hoeve vormde een nog bijna gesloten „Naturalwirtschaft”. Geld was er weinig onder de mensen en moest dan ook zo min mogelijk als ruilmiddel dienen.

Zo op het eerste gezicht leek het op het karige en armoedige af, doch ze waren het niet anders gewoon en er volkomen mee tevreden.

Er kon toen nog niet gesproken worden over „structuur”, doch dikwijls wel over „conjunctuur”-moeilijkheden, tengevolge van misoogsten, sterfte onder het vee, enz. De boer putte de weerstand daartegen uit een minimum aan „eigen” behoeften, dikwijls kortzichtige gierigheid en boerse gewoonten genoemd.

Hij wist toch maar steeds onder de moeilijkste omstandigheden staande te blijven en door „volhouden” op de duur zijn machtige belagers zelf het onderspit te laten delven. Dit „volhouden” betekende toen niet een steeds verder gedreven uitbuiting van mens en bedrijf, dat moest leiden tot een aan één zijde steeds verhoogde arbeidsprestatie, maar naar de andere tot een grote algemene werkeloosheid.

Het was een vanzelf-sprekend „bezig zijn”, een natuurlijke arbeidslust, gepaard aan een sobere en eenvoudige levenswijze.

Het moderne „slavendom” met zijn „drijvers” was nog niet in aantocht, zodat de eenvoudige man nog niet in de massa opging, maar zijn persoonlijkheid behield, hoe simpel, eenvoudig of arm hij ook was.

Wanneer wij in figuur.... „zijn huis” eens nader bekijken, spreekt daaruit een innerlijke rust, een eenvoudig levensbegrip, dat vele geslachten lang stand gehouden heeft.

Daar was wel geen plaats voor hoge levenseisen, maar ook niet voor de knellende en beangstigende levensproblemen zoals wij die nu ervaren.

Het „eigen” lemen huisje, met tuin, boomgaard en het landje elders, bood aan menig geslacht dat, wat slechts een „heem” bieden kan.... „tevredenheid”!

P. A. SCHOLS.

HOE HET HEERLENSE MARKTPLEIN AAN DE BONGERD ONTSTOND.

De oudere generatie onzer stadgenoten herinneren zich nog wel, dat een groot gedeelte van de huidige Bongerd die in 1916 de „Prins Hendriklaan” heette, uit een langgerekte waterpoel bestond, waarlangs men ter verfraaiing bomen geplant had. Deze overigens onfrisse vijver was een overblijfsel van de middeleeuwse gracht, die het voormalige fort Heerlen omgaf. ⁽¹⁾

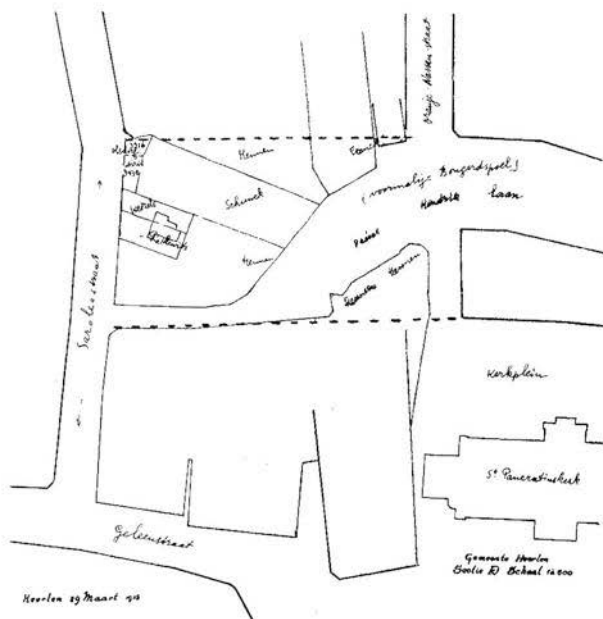
Midden in de periode van de eerste Wereldoorlog besloot de Gemeenteraad tot aanleg van een nieuw marktplein, demping van de bestaande vijver en opheffing van de Prins Hendriklaan. De uitvoering van dit grote en kostbare plan is mede te danken geweest aan de samenwerking van enige plaatselijke middenstanders met de overheid.

Het accent van dit stedenbouwkundig belangrijk ontwerp lag in de mijnbouwkundige sector. Tijdens de Wereldoorlog 1914—1918 kreeg het Heerlense steenkolenbekken een vitale betekenis voor ons land, aangezien de internationale kolenhandel noodgedwongen stil kwam te liggen. Met de toename van de vraag naar eigen steenkolen, steeg het plaatselijk bevolkingsaantal en openden zich mogelijkheden op allerlei gebied van het openbaar gemeentelijk leven. Met name bleek het oude vertrouwde marktterrein aan het Kerkplein naast de St. Pancratiuskerk de standplaatsen van verkopers niet meer te kunnen verwerken. Men zocht en vond een oplossing in de verplaatsing van de markt naar een terrein, aansluitend aan de Saroleastraat.

Om de bestaande Prins Hendriklaan het karakter van een marktplein te geven, moesten diverse grondeigenaren bereid gevonden worden zowel tot verkoop van ter plaatse liggende tuninen als afbraak van bestaande woonhuizen of afstand van tot bouwterrein bestaande percelen. Bij raadpleging der betreffende kadastrale tekeningen uit het jaar 1916 blijkt, dat men aanvankelijk van overheidswege geen belang hechtte aan de doorbraak van de Saroleastraat ter plaatse, waar nu de Bongerd erop aansluit. Naast het huidige zakenpand Hollenkamp sloten ongeveer in dezelfde rooilijn gelegen twee percelen aan van Alsdorf en Dirix. Ongeveer in het midden van de afstand Hollenkamp—Maison Chic lagen twee woonhuizen n.l. van de familie Wetzels en Piatkewitz. De straatbreedte van de Saroleastraat zette zich derhalve nagenoeg ongewijzigd door tot even vóór het hoekpand Maison Chic, waar een verbindingstracé toegang gaf tot de achter genoemde vier percelen gelegen Prins Hendriklaan, die op de Emmastraat uitliep.

Blijkens de besprekingen, tijdens de gemeenteraadszitting van 11 April

⁽¹⁾ Op 5 April 1866 besloten B. & W. van Heerlen om de wandelplaats langs de Bongardspoel voor het verkeer van karren en voertuigen af te sluiten. In de Raadszitting van 23 Dec. 1898 kwam het voorstel ter tafel tot demping der watergracht.



1916 gevoerd, beoogde de overheid het plein bij de Saroleastraat een breedte van 45 meter te geven. Met de in de Prins Hendriklaan en op het voormalige Kerkhof beschikbare ruimte zou de markt dan een oppervlakte van ongeveer 6400 M² verkrijgen. Hiertoe was evenwel de medewerking vereist van de reeds genoemde vier Heerlense families alsmede van de ingezetenen Hennen, Schunck en Franck, wier eigendommen het middenpand van de huidige Bongerd besloegen.

De afwikkeling van de vereiste transactie had een vlot verloop. Piatkewitz stemde toe in de afbraak van zijn woonhuis, mits hem de gemeente waarborgde, dat hij van de heren Franck en Hennen een bouwterrein zou kunnen kopen aan de noordzijde van de nieuw aan te leggen Bongerd. De overige huis- en grondbezitters verkochten hun bezit eveneens aan de gemeente. Hierbij dient evenwel aangetekend, dat met name Hennen en Schunck door deze grondafstand, zij het dan tegen geldelijke compensering, het algemeen belang dienden, aangezien zij in vroeger jaren deze percelen hadden gekocht juist met het oog op de te verwachten uitbreiding van het oude marktterrein. Zij gaven dientengevolge gunstig gelegen en waardevolle bouwpercelen prijs tot algemeen nut.

De uitbreiding van het marktterrein met de huidige oppervlakte en rooilijn-begrenzing kostte de gemeente f 50.000,— waartoe de Raad op 11 April 1916 zonder hoofdelijke stemming besloot.

L. VAN HOMMERICH.

HOE ONZE VOORoudERS HUN RECHTEN VERDEDIGDEN.

Het verdrag van Fontainebleau als oorzaak van staatkundig-godsdienstige strubbelingen in het Land van Valkenburg aan het einde van de Generaliteitsperiode.

(Vervolg).

Dit request luidt:

WelEdelGestrenge Heer.

Nadat de Regenten en Justiciëren der Heerlijkheden Aldenvalkenburg, Schin op de Geul, Strucht en Schaesberg van wegens Uweledele gestrenge ontfangen hadden de vijf gedrukte exemplaren der reglementen, hebben sy van hunne plicht geoordeelt eene gecombineerde vergaederinge der vier Heerlijkheden te moeten beleggen om over hun gemeen Belang te delibereeren en het Resultaat van dien ter kennis van Uwel Edele gestrenge te brengen.

Deze vergaderinge op den 24 Xber laastleden binnen Altenvalkenburg plaats gehad hebbende, is met unanimiteit van stemmen door ons allen worden begreepen,

Dat hoeseer (ofschoon) den Hertog van Brabant de macht niet en had gehad om de vier voormelde heerlijkheden bij het Tractaat van Fontainebleau de dato 8. 9ber 1785 van de Landen van Overmaze te detacheren (los te maken), zoals in de gedecreteerde poincten en artikelen van de Hertoginne Joanna de anno 1355 klaar duijdelyck is gestatueerd en bij de Bleyde inkompte van den jaere 1549 word geconfirmeert, hebben Regenten en gemeentenaars nogtans zig met de fiducia gefeliciteert, dat sy het geluk hadden onder de zagtmoedige Regeering van Haar Ho: Mo: over te gaan, te meer omdat aan hun geconserveert wierden twee wezenlijke en inalienabele (onvervreembare) hoofdpoincten, te weeten

- 1° de vrije uitoefening van hunne Religie en
- 2° de conservatie van hunne voorrechten.

Wat aanbelangt het eerste moeten of kunnen sij van Haar Hoog Moogenden niet verwagten, dat Hoogstderselve eenige de minste alternatie (verandering) daaraan souden willen toebrengen, want de oeffeninge (van) de Roomse Religie, verre van de Hooge en souveraine macht te wederspreken of te compromitteeren, in tegendeel als eene wezenlijke pligt conform godswoord voorschrijft aan deze Hooge en Souveraine Magt te gehoorsamen,

waaruijt volgt, dat als wanneer wij getrouw blijven aan Haar Hoog Moogende, zo als wij zulks met ede aan van Hoogst derzelve Commis-

saris van Panhuys belooft hebben en so als wij zulx met werken en daaden zedert den heuchelijke dag der cessie tot dato dezès achtervolgt hebben, niets anders of te verders van ons te vragen is;

Wij konnen ons derhalven niet laten voorstaan dat Haar Hoog Moogende ons soudèn willerit verpligten om het Echt-Reglement, de Politieke Reformatie en het School-Reglement tot een rigtsnoer te neemen, omdat dezelve in alle opsigten contrarieeren aan de vrije Religie, welke wij van onse voorvaderen geërfd hebben en met welkers alteratie den Hertog van Brabant (Jozef II) ons niet heeft gecedeert of heeft konnen cedeeren.

Wat aanbelangt het tweede (punt) zijn wij van begriip (oordeel), dat onse voorrechten in wettelijke possessien inalienabel sijn.

En wij houden ons verseekert, dat Haar Hoog Moogende, die noyt aan hun woord gemankeert hebben het ook sullen houden. De belofte, dewelke Hoogst deselve ons door den mond van hunnen voorsd Commissaris ten dage der possessieneeming gedaen hebben, namentlyk daarin bestaende dat Hoogst deselve verklaart hebben onse personen, goederen, regten en praerogatieven ten allen tijde te sullen beschermen. En waaruijt wij met het grootste vertrouwen afleijden, dat de heeren der gecedeerde dstricten bevoegd zullen blijven so als sij alle tijden sijn geweest om bekwaame en eerlijke Roomsche personen tot de publieke functien, ampten en bedieningen aan te stellen en de tegenwoordige in hun posten te continueren.

Eveneens als wij verstaen, dat die van de gereformeerde Religie bij ons tot alle ampten bekwaam sijn en nimmers aan dezelve eenige stoornis t' sijn omtrent hunnen godsdienst, t' sijn omtrent hunnen civielen staat door ons kan of mag worden toegebrogd,

hier inne bestaende de consideratie welke uwel Edele gestrenghe van ons, met opsigt tot de toegesonden exemplaaren van het Egt., School- en Reformatie Reglement heeft gelieven te requireeren;

Sullen wij de eere hebben in aansien der twee overige Reglementen in dato 15. 8ber 1663 te seggen,

Dat deze meest overeenkomstig synde met de wetten, bij ons voor dato der cessie plaats gehad hebbende, wij ons daaraan met alle onderdanigheden, promptitudes sullen confirmeren

Waarmede vertrouwende aan de intentie van Uwel Edele gestrenghe voldæen te hebben, versoeken wij met allen nadruck, dat Uwel Edele gestrenghe dese onze consideratie ter Taffel van Haar Moogmogenden overbrengende, deselve gelieve te appuicieeren en ons in hunne souveraine protectie aan te velen.

Sullende wij alle gelegendheden waarnemen om U weledele gestrenghe de opregte blijken te geven van het diep Respect en gedistingueerde hoog agting met welke wij de Eer hebben te verblijven

WelEdele Gestrenghe Heer

UwelEdele gestrenghe ootmoedigste onderdanigste dienaren de Regenten en Justiticiere der Heerlyckheeden Altenvalkenborg, Schin op de Geul, Strucht en Schaesberg.

Ter ordonnantie
F. T. J. H. de la Croix,
Secrs der Heerlykheeden Aldenvalkenborg en Schin op de Geul.
T. Schoenmaeckers,
Secris der heerlykheid Strucht.
H. A. Cox,
Secris der Heerlyckheyt Schaesberg.

Dit request, een voorbeeld van kanselarijstijl dier dagen, toont dadelijk, dat de bewoners onzer streken een hoge prijs stelden op zaken, die hun godsdienst betroffen. Dat ze zich zouden gefeliciteerd hebben met het geluk onder het zachte bestuur van H. H. M. te komen, klinkt onwaarschijnlijk. Daarvoor was de positie in de Generaliteitslanden te weinig aanlokkelijk.

Het verweer zelf is zakelijk opgesteld en rust op gegronde argumenten, die op een diplomatieke wijze worden voorgedragen. Het beroep op de oude en onvervreemdbare rechten is zeer terecht. Deze rechten werden door alle instanties erkend, want daarop steunde het publieke en civiele recht voor de Franse Revolutie. Daarop berustte ook de positie der Staten Generaal, die door de Patriotten bestreden werd.

Minder indrukwekkend zal het beroep op de Joyeuse Entrée of Blijde Inkomste gemaakt hebben. Een Blijde Inkomste was de plechtige ontvangst en inhuldiging van een vorst bij zijn eerste bezoek aan een stad, waarbij het stadsbestuur namens de burgerij hun vorst trouw zwoer, terwijl deze de rechten der stad bevestigde. De Blijde Inkomste van 1355 was de inhuldiging van hertogin Joanna van Brabant en haar gemaal Wenceslaus van Luxemburg, bij welke gelegenheid zij de rechten der Staten van Brabant bevestigde, zoals die door hertog Jan II in het Charter van Cortenberg gegeven waren. Deze Blijde Inkomste is tot de Franse Revolutie de grondslag voor de verhouding van vorst en volk in de Zuidelijke Nederlanden. Een bepaling er van was, dat de vorst niet het recht had enig deel van zijn gebied te vervreemden of te verpanden zonder goedkeuring der Staten.

Het is hierop, dat de besturen der heerlijkheden zich beriepen. Of die Joyeuse Entrée ook voor het Land van Valkenberg gold is een vraag. De Blijde Inkomste van het jaar 1549 is de inhuldiging van Filips II, die reeds bij voorbaat als opvolger van Karel V gehuldigd werd.

Het beroep op de Blijde Inkomste is des te opmerkelijker, daar deze op 16 Januari 1789, dus door Jozef II, voor België opgeheven was, hetgeen in België verzet en opstand bracht.

Wilde men met dat beroep het onwettige van de opheffing 'er van demonstreren?

Het antwoord op het rekwest uit Den Haag is uitgebleven. De tijdsomstandigheden waren van dien aard, dat aan doorvoering der reglementen niet te denken viel. De verlichte denkbeelden, die algemeen veld wonnen, keerden zich tegen een bevoorrechte staatskerk en eiste gelijkstelling van alle gezindten.

De opstand, die in 1790 tegen het despotisch bewind van Jozef II in België uitbrak, maande de heren in Den Haag tot voorzichtigheid. Spoedig daarop maakte de inval der Franssen, tot grote voldoening van de inwoners, een einde aan het gezag der Hoogmogende Heren in de Generaliteitslanden.

J. J. JONGEN.

HET HUIS DE KROON en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden.

(Vervolg)

Het huis de Croon met annexen, aan de ene zijde begrensd door eigendom van Coen Peuskens en aan de andere zijde door het huis van de Schout van den Hoeff, werd gewaardeerd op 1500 pattacons (6000 gulden brabant). De „ovenbusch” op 620 gulden, de weide in de Evengats op 400 gulden en het land op 35 stuiver per roede, alles in Maastrichter koers.

Het huis de Croon was jaarlijks belast met 4 vaten tarwe aan de Domeinen en 4 vaten rogge met 1 gulden het vat aan St. Anna Altaar te Heerlen, „te betaalen van den huise gestaen in de geleenstraet, aldaer affgenomen ende op de Croone geset.” De landerijen waren belast met jaarlijkse pachten aan de pastoor van Heerlen en aan de Domeinen.

De overdracht door de familie Hoekels geschiedde „in minderinge van schuldigheid aen de voormelte Juffr. Wed. Cornelis Fellinginger met Reserve nochtans wat Sigh ter een ofte andere zijde (: nopende de Molenarekse saecke :) bij slot van reeckeninge mochte comen te resteren, het Selve restant aen dient compt te competeren, bij den Schuldnaer uyt te keeren, ende te moeten suppleren. (Overdrachtsregister Landen van Overmaze, Rijksarchief M’stricht).

Al met al was de overdracht aan Juffr. Fellinginger van het huis de Croon niet definitief. De Wed. Hokels bleef er ook wonen.

Uit de Banksnotulen van ’t jaar 1692 valt af te leiden, dat ook in het huis de Croon de „Regeringskamer” was, waar het Banksbestuur vergaderde. Juffr. Hokels kreeg vergoeding voor schoonhouden en stoken in deze kamer. (Notulen Schepenbank Heerlen, Gemeente-Archief alhier). 15 Febr. 1694 maakt Juffr. Fellinginger haar zaak tegen de oude Juffr. Hokels weer bij het gerecht te Heerlen aanhangig. Op 14 Juni d.a.v. gelasten de schepenen executie der roerende goederen van Juffr. Hokels. Maar op 28 Juni komt de gerechtsbode verklaren, dat Juffr. Hokels de oude in mobilibus niet Executabel is (er waren dus geen roerende goederen van waarde voor verkoop aanwezig). En volgen nu de „litterae

proclamatoriales". Partijen houden afrekening ten overstaan van de heer schout en gecommitteerde schepenen.

7 Febr. 1695 verzoekt Juffr. Fellingner om executie van de onroerende goederen tot het bedrag bij slot van rekening gebleken! 21 Febr. 1695 „houden Schepenen den derden zitdag over het hujs de Croon met den hof ende aenclevende weijde en niet gereclameerde panden voor gecelebreert, en dijen volgens accorderen het ontsteecken der keertse om aen den meestbieder vercocht te worden met last op de incopers de cooppenen inwendich vier weecken over te brengen." Vervolgens zet de hr. Matth. Fellingner voor z'n moeder cs. het bod in op het huis de Croon van 100 pattacons. De pachten op het huis en erf staande zullen op de kooppenningen in mindering worden gebracht. Door deze verkoop worden niet geregeld de molenarcksche saeke en andere nog lopende vorderingen ten laste van de juffr. weudwe van Nicolaes Hokels den ouden en de juffr. weduwe van Nicolaes Hokels de Jonge. „En alsoo de Juffr. proclamante is verstaende dat een gedeelte vant huys de Croon soude leenroerich sijn aen de Colsche mancamer het gene men noch niet perfect en weet ende soo sulx soude bevonden worden sal men het voors gedeelte bij requisitie aen het voors. leenhof laeten proclameren en subhasteren en het gene voor 't welck het gedeelte soude vercocht worden mette costen daerom aen te wenden aen dese cooppenen sullen gedefalqueert (gekort) worden." Hierna werd de kaars aangestoken, dit door de bode op de gebruikelijke plaats afgeroepen en is het huis de Croon voor het ingestelde bod van 1000 pattacons (4000 gulden) aan genoemde Heer Matth. Fellingner cs. verbleven.

16 Nov. 1695 verkocht Matthijs Fellingner, mede voor zijn moeder, broeders en zusters „het hujs de Croone met schuijre, stallinge, hoff ende daeraen gelegen weytjen" aan de Heer Georg Wilhelm Frens, der beiden Rechten doctor, geboortig uit Maastricht. De koper was op 30 Oct. 1685 alhier gehuwd met Sara Nobis, dochter van wijlen Willem Nobis in leven predikant te Heerlen. Dr. Frens was in 1695 advocaat en tevens gasthuysmeester alhier. De koopsom bedroeg 1000 pattacons en twee kallecoenen voor eenen versich penning (douceur). „Van welke voors. cooppeningen bij heere coopere aenstonds naer dese transporte sal tellen binnen Aken 200 specie pattacons" en verder vóór 14 Jan. van 't jaar 1696 300 pattacons. De resterende 500 pattacons zullen binnen 2 jaar worden voldaan; renteberekening over 't nog verschuldigde tegen 5% per jaar. Een en ander onder hypotheccair verband van het heden gekochte huis de Croon met bijbehorende percelen. Voor de koper bleven borg de Hren. Gijsbert Broensraedt, predikant alhier te Heerlen en Jaspas Schils Jacob's zoon.

Zoals reeds vermeld was de heer advocaat Frens ook „gasthuysmeester". Hij had in die hoedanigheid te zorgen, dat de pachten waarmede diverse landerijen belast waren ten behoeve van het Gasthuys (Armenhuis) alhier ook inderdaad verrekend werden. Op 23 Dec. 1695 begint hij voor de Justitie van Heerlen een proces tegen Merten Peters, die aangesproken werd om jaarlijks een cop Erten aan het gasthuis te leveren, daar deze

in gebreke was. Het ging in die dagen met procederen verre van vlug en het was dus allesbehalve goedkoop (wat dit laatste betreft, dit zal nog wel zo zijn). Eerst op de „Genachtingen” (rechtszitting) van 6 Febr. 1696 legt de heer Frens de stukken over en verzoekt antwoord hierop. Ter zitting van 5 Mrt. 1696 antwoordt Merten Peters de gasthuismeester, dat de mede-eigenaren van het belaste land, als nl. Jan Creuwen, de erfgenamen Peter Cardinael en de erfgenamen Reijner Peters, niet werden aangesproken. Hij verlangt daarom inzage van het ontvangstregister van het gasthuis op een volgende rechtszitting om dan te kunnen nagaan, hoeveel en door wie de laatste keer van het betreffende land werd voldaan. „Om het selve (boek) gehadt hebbende sijn contingent daerinne van jaere tot jaere te mogen betaelen.”

Uit het huwelijk van Dr. Georg Wilhelm Frens en Sara Nobis zijn ons bekend een zoon Johan Georgius Wilhelmus, alhier gedoopt 1 Jan. 1687 en een dochter Johanna Margaretha Alexandrina.

7 Aug. 1714, na 't overlijden van Dr. Frens, maakte z'n echtgenote Juffr. Sara Nobis 'n testament over haar eigen goederen, ten overstaan van de schout J. Quartier en de Schepenen A. Croon en Hend. Pelt. Hierin verlangt zij een christelijke begraeffenisse en benoemt tot universeel erfgenaam van al haar roerende goederen haar zoon Johan Georg Wilh. Frens. O.a. geeft zij aan hem haar huis en hof genaamd den Heuvel, een stuk land achter gen aer en een 32-tal uitstaande hypothecken met 'n totale waarde van 3158 gulden maastr. cours. Bovendien nog „gout, Silver, gemunt en ongemunt, Linne en wolle, koper en tinn Soo als Sij Testatrice allen het Selve met de doodt sal comen te ruijmen.” Haar zoon zal de zuster van z'n moeder, Johanna Nobis, wed. Nieumans, „de daegen haeres Levens eerlijck onderhouden en verplegen.” Haar dochter Johanna Margaretha Alexandrina zal „van nu aff totten eeuwigen Daegen” van al haar Moeder's bezittingen uitgesloten zijn en blijven, behoudens een legaat van 6 pattacons (24 gld.) eens door haar broer aan haar uittekeren! „Sulx uijt reedenen dat deselve haerer Testatrice Doghter tegens haer Testatrice wil en danck en tot haer groote Droefheijt en smerte met eenen Isaeck willem Hofman deurgegaen is en waer deur Sij haer, der Testatrice naelaetenschap onwaerdich gemaekt heeft.” De zoon van de erflaatster, J. G. W. Frens, was practizijn en notaris en begon de 20 Sept. 1715 (op 28 j.-leeftijd) alhier zijn notaris-practijk. De 4e Juni van dat jaar (1715) werd hij door de predikant ingeschreven als willende in het huwelijk treden met Juffer Mechel ten Biegh, jonge dochter van het Hoog Adelijk Huis Heijdek in het ambt Rijnberk in het Ceulsch Land. De 25 Maart passeerde hij zijn laatste acte als te Heerlen wonende Notaris. Van 3 April 1719 tot 31 Dec. 1742 passeerde hij zijn acten als te Valkenburg residentende Notaris (Minuten Notarissen Rijksarchief, M'str.). In het stadje Valkenburg zijn ook de kinderen van hem geboren: Joanes Jacobus Theodorus, Zara Loijsa, Joanna Margaretha en Gerardus Wilhelmus, resp. gedoopt 30-11-1722, 15-12-1724, 9-3-1727 en 13-8-1730. (Kerk. Reg. Valkenburg, Rijksarchief Maastricht).

(Wordt vervolgd)

JO HORST.

historische chroniek

ONTVANGST VAN ONZE KRING DOOR BURGEMEESTER ZIMMERMANN TE ALTENAHR OP 15 MEI J.L.

De beweegreden van deze tocht berustte hoofdzakelijk op het feit, dat in het verleden historische betrekkingen hebben bestaan tussen de heren van Ahr en Heerlen, in zover zij hierover hun feodaal gezag hebben uitgeoefend. Het was n.l. gedurende de middeleeuwen een normaal verschijnsel, dat de diverse invloedrijke adellijke geslachten (= grootgrondbezitters) hun leenheerlijk gezag over gebiedsdelen uitoefenden, die *niet* een afgeronde territoriale eenheid vormden. *Bezitsspreiding* was een vrij algemene karakteristiek.

Het oude Heerlener land wisselde nogal eens van eigenaar: de graven van Ahr en via deze kwam het gedeeltelijk aan het aartsbisdom Keulen en gedeeltelijk aan de hertogen van Brabant (Brussel).

Het geslacht van Ahr, verwand aan de Rijnlandse Paltsgraven, komt in de *Annales Rodenses* reeds als *heer van Heerlen* voor in het jaar 1121; voorts nog in 1149, wanneer het gaat over een schenking van grond, die op de grens van Brunssum was gelegen, richting Heerlen.

Hun stamslot, gelegen in Altenahr, kwam in 1205 t.g.v. een huwelijk in de vrouwelijke lijn in het bezit van Hochstaden. Frederik van Hochstaden droeg in 1246 Altenahr over aan zijn broer Koenraad, aartsbisschop en bouwheer van de Keulse Dom. Bij deze eigendomsoverdracht is ook *Heerlense* grond van bezitter veranderd. Aan de tegenwoordige Emmastraat had Keulen zijn Leenmannenkantoor voor het beheer en de administratie der inkomsten rond het jaar 1400 gevestigd. Dit kantoor is bekend gebleven onder de benaming „het Manhoes”.

De graven van Ahr gingen in 1126 en 1147 met de Augustijnerabdij Rolduc overeenkomsten aan. Rolduc had in het Ahrdal wijnbergen liggen.

Ahr stichtte rond het jaar 930 de abdij Steinfeld (Eifel) met als patroon St. Andreas-apostel. Ook het vroegst bekende kerkje te Heerlen, anno 1049, was toegewijd aan St. Andreas.

Op 15 Mei j.l. heeft onze Kring de overblijfselen in ogenschouw genomen van de burecht, die afstammelingen van het geslacht Ahr hebben bewoond, onder de leiding van de heer Zimmermann, burgemeester.

De opsporing van de archieven uit deze vroeg-middeleeuwse bestuurstijd van Heerlen leverde ook hier geen resultaat op; de heer Zimmermann kon ter zake geen gegevens verstrekken.

Andere contactpunten leiden vermoedelijk naar het archiefbezit der hertogen van Württemberg.

L. VAN H.

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

Een eeuw gemeentewet TE SCHAESBERG.

De viering van het eeuwfeest van de Gemeentewet heeft aanleiding gegeven tot nationale en lokale herdenkingen. Ook in de Oude Mijnstreek hebben de meeste Gemeenteraden feestelijke vergaderingen gehouden. Toch is merkwaardig, dat de Limburgse Gemeenten (behalve Maastricht) al eer gekozen Raden hadden. Reeds in 1836, 15 jaar vroeger, wat dit het geval.

In de jaren na 1815 werden van het Gemeentebestuur de Voorzitter-Burgemeester door de Kroon en de leden door Gedeputeerde Staten benoemd. Dit paste in het stelsel der toenmalige Grondwet, waar alleen de steden — in Limburg: Maastricht, Venlo, Roermond, Weert, Sittard, Hasselt, Tongeren, St. Truijen en Maaseyck — een door weinigen bij getrapte verkiezing gekozen Gemeenteraad hadden, terwijl het platteland in de hogere organen werd geacht te zijn vertegenwoordigd via de Ridderschap, dat intern met van boven af benoemde bestuurderen moest tevreden zijn. Van Schaesberg hebben Baron de Lommessen en de Baronnen de Rosen tot die Ridderschap behoord.

Tijdens het Belgisch tussenbestuur 1830/39 werd overeenkomstig de Belgische Gemeentewet van 30 Maart 1836 een Raad gekozen. Het „deliberatie-register van den Raad” vermeldt de installatie op 14 November van dat jaar door de toenmalige Burgemeester Baron de Lommessen. Die wet was ontworpen door Charles Rogier en de Graaf de Theux en aan de opzet heeft Thorbecke, die in Gent had gewoond, veel ontleend. De Schepenen, d.w.z. Wethouders, toen H. J. Stassen en J. H. Melchers, werden die eerste keer nog benoemd, maar de overige raadsleden J. W. Mertens, H. J. Erens, H. Brull, H. Römken, W. L. Delahaije en Chr.

Willems gekozen met een stemmenaantal variërend van 42 tot 34. Secretaris werd G. Borghans; Ontvanger: P. Richelme, die Rijksontvanger was in Nieuwenhagen. Het overig Gemeentepersoneel werd gevormd door een Onderwijzer en een Veldwachter.

In het eerste zittingsjaar werden enkele besluiten genomen, die een indruk geven van de financiële draagkracht dier dagen. Zo had de Secretaris een salaris van 130 franken, d.i. ruim f 62,— per jaar; genoot de schoolmeester boven een rijksbijdrage en het schoolgeld een wedde van 85 franken; kreeg de Kapelaan een subsidie van 111 franken en bedroeg de gemakkelijksbelasting 5 franken per bal. Bij 1160 inwoners bedroegen de inkomsten 1300 franken, waarvan bijna 700 afkomstig waren uit een hoofdelijke omslag, zowat 300 franken uit opcenten op Rijksbelastingen en ruim 300 uit verpachting van bezittingen. Aan armenzorg werd 117 franken uitgegeven, vnl. voor ziekenverpleging in Luik. De wegen werden onderhouden door handdiensten. De belangstelling bleek groter voor een weg naar Aubel met zijn graanmarkt dan voor een ontworpen verbindingsweg naar Geilenkirchen.

De betekenis van deze voorloper van de Raad van 1851 ligt in de continuïteit. Deze gekozen Raad is na herstel van het Nederlands gezag door Gedeputeerde Staten herbenoemd, zodat de meeste leden bij de officiële verkiezing van 1851 terugkeren en wij met enig recht kunnen zeggen, dat Schaesbergs Raad thans niet 100, maar reeds 115 jaar oud is en derhalve in zekere zin ouder is dan de meeste Nederlandse gekozen Gemeenteraden.

10 September 1851 had alhier de eerste raadsverkiezing plaats op basis van Thorbecke's wet, de installatie geschiedde door Burgemeester Melchers 14 October daaraanvolgend. (Onze zo-gewaardeerde locale geschiedschrijver Jongen heeft zich vergist met te vermelden, dat Melchers pas in 1857 Burgemeester zou zijn geworden). De gekozen leden waren, behalve de Voorzitter zelf: H. J. Erens, J. W. E. Jongen, E. J. Stassen, J. L. Haan, V. L. J. Baron de Rosen de Borgharen en H. Brull. De eerste twee werden tot Wethouder gekozen. Met uitzondering van de Baron van kasteel Strijthagen, een Maastrichtenaar, waren allen inboorlingen.

Burgemeester Melchers woonde op de boerderij Leenhof;

H. J. Erens is de vader van de huidige bewoner van Huize „De Kamp”;

J. W. E. Jongen, die nog 35 jaar raadslid is geweest, heeft geen nakomelingen in mannelijke lijn meer; hij woonde op huize „de Put”;

F. J. Stassen woonde op Schaesbergerhof en

J. L. Haan te Scheijdt, die volgens gegevens onzer Secretarie thans geen familie meer hier hebben.

Baron de Rosen, zelf tevoren Burgemeester, was de vader van de latere burgervader; zijn tak is uitgestorven.

H. Brull, het oudste lid, woonde aan de Maar, grootvader van de Heer P. Debye, thans langst zittend lid.

De leden ontvingen naar eigen besluit geen presentiegeld; de Burge-

meester genoot *f* 60,— salaris, de Secretarie *f* 71,—, de Ontvanger *f* 42, 80 en de Wethouders ieder *f* 15,—.

Het aantal kiezers voor de Raad bedroeg 30 bij 1123 inwoners, aanzienlijk minder dan in de Belgische tijd. Indien men weet, dat voor de Tweede Kamer en Prov. Staten het aantal kiesgerchtigden maar de helft was, dan is van brede volksinvloed waarlijk geen sprake!

Toch mag men niet menen, dat in die dagen onder zulke primitieve verhoudingen hier een minderwaardig bestuur zou zijn geweest. Een blik in de oude stukken bewijst het tegendeel.

De Raad vergaderde aanvankelijk des morgens om 10 uur en was tot 1923 slechts 7 man sterk, tengevolge van de stijging van het inwonertal telde hij sedert dat jaar 13 leden.

In 1827/29 was een nieuwe school gebouwd, waaraan een raadkamer voor de Raad was verbonden, welk gebouw thans in gebruik is als R.K. Leeszaal naast de parochiekerk. De L.O.wet van Kappelijne van de Cello van 1878, die voor het eerst eisen aan de leslokalen stelde, gaf de stoot tot de bouw van een nieuwe school en raadhuis in de zgn. Waterstaat-stijl tegenover de Kerk, nu Klooster en H. Hart van Jezusschool. De derde huisvesting in deze 100 jaar werd omstreeks 1905 betrokken, thans nog aan de Streperstraat in gebruik.

Was onderwijs eertijds de grootste zorg der Gemeente, geleidelijk is deze taak nagenoeg geheel op de organen van het bijzonder onderwijs overgegaan. In 1852 had de onderwijzer voor 125 leerlingen *f* 94,— traktement van het Rijk, *f* 75,— van de Gemeente benevens het schoolgeld, dat voor betalende leerlingen *f* 3,— per jaar bedroeg! Reeds in 1881 werden de bovenkamers van het Raadhuis beschikbaar gesteld aan zekere Mej. Thalen voor een bewaarschool; voor die tijd ongetwijfeld getuigend van vooruitstrevende ideeën.

De verordeningen dier dagen zijn zeker niet beneden de maat geweest. Was reeds in het eerste jaar de sluitingstijd der herbergen, op 10 uur geregeld, de eerste Algemene Politie-verordening van 1862 maakt ook nu nog een goede systematische indruk.

Alle uitgaven samen bleven in 1852 beneden de *f* 1.000,—, thans bij een 9-voudig inwonertal belopen deze het 600-voud! Of de taak der Gemeente ook is toegenomen!!

Al is de rol van Gemeente-ontvanger wellicht een andere geworden dan was verwacht, zijn taak is overeenkomstig de omvang van de financiële expansie belangrijk gegroeid. Niet minder geldt dit de bemoeiingen met betrekking tot huisvesting en wegen. Na de woningwet van 1901 kwamen hier in 1905 een bouwverordening en reeds in 1911 een uitbreidingsplan tot stand. Na de heer Timmermans — voorganger van de heer Henssen — begon de technische dienst als een sneeuwbal zich te ontwikkelen.

Heeft in latere jaren Schaesberg eens de twijfelachtige eer genoten door de pionier van het Gemeentericht Oppenheim van het epitheton „proceslustig” te worden voorzien, de geschiedenis der raadsvergaderingen geeft er wel enige aanleiding toe. Reeds de „Raad van 1836” had het in rechte te kwaad gehad met de boer Cr., die vergoeding wenste wegens gebruik

van zijn eigendom voor gemeente-doeleinden. Later werd o.m. geprocedeerd met de oud-ontvanger Borghans, die Notaris in Noorbeek was geworden, met Duitse groeve-exploitanten, om van de affaire der Palestijner zandexploitatie maar te zwijgen.

Reeds vroegtijdig toonde Schaesberg de betekenis van solidariteit bij de verdediging der plaatselijke autonomie te begrijpen, want in 1916, jaar, waarop de toetreding mogelijk werd, trad deze Gemeente tot de Vereniging van Nederlandse Gemeente toe.

Men mag de geschiedenis niet alleen opbouwen op uiterlijke verschijnselen. De maatschappelijke omwenteling in onze lokale gemeenschap door de opkomst der mijnindustrie heeft een totale wijziging in de samenstelling van de Raad gebracht, waar de laatste decennia de arbeiders de meerderheid vormen. Omstreeks de eeuwwisseling werden immers O.N. II en Staatsmijn Wilhelmina gebouwd. Het landbouwdorp, dat in 1898 nog maar 1350 inwoners had, telt nu méér dan 10.000 zielen. Bossen en akkers worden teruggedrongen, de zgn. kolonieën Leenhof, Spoorkolonie, Kakert en Eikske werden gebouwd.

Na de zeer beperkte kiesregeling van 1851 bracht de wet van Houten in 1896 een aanzienlijke uitbreiding van het electoraat, in 1917 gevolgd door het algemeen mannenkiesrecht, terwijl minister Marchant in 1919 voor de uitreiking van het stembiljet aan de dames zorgde; tenslotte werd in 1946 de kiezersleeftijd tot 23 jaar verlaagd.

Heeft deze democratisering het gehalte der vergaderingen verlaagd? Ik meen het zonder meer niet te mogen aanvaarden. Wel moet worden betreurd dat sommige personen hooghartig hun werkkraft aan de politieke zaak, voor de maatschappelijke ontwikkeling van zo groot belang, onthouden. Bij de plaatselijke gemeenschap begint het staatsburgerschap, heeft de ontwerper van de Gemeentewet, zelf eens raadslid, gezegd. Een eeuw later kan worden vastgesteld, dat verscheidene onzer huidige Ministers als raadslid hun politieke loopbaan zijn begonnen!

LIJST VAN GEKOZEN RAADSLEDEN SEDERT 1851 IN DE GEMEENTE SCHAESBERG

1851—1876	J. W. J. H. Melchers	, tevens Burgemeester
1851—1872	H. J. Eerens	, tevens Wethouder
1851—1886	J. W. E. Jongen	, Weth. v. 1851—1877
1851—1873	F. J. Stassen	, Weth. v. 1872—1873
1851—1873	J. L. Haan	
1851—1864	V. L. J. Baron de Rosen	
1851—1857	H. Brull	
1857—1863	F. J. Zaunbrechers	
1863—1867	W. C. Stevens	
1864—1892	J. J. Erkens	, Weth. v. 1877—1892
1867—1875	J. L. J. Delahaije	

1873—1897	W. J. Savelberg	, tevens Wethouder
1873—1893	W. H. Spijkers	
1873—1884	J. J. Franck	
1875—1903	P. J. Hanssen	, Weth. v. 1892—1903
1876—1895	G. Baron de Rosen	, tevens Burgemeester
1884—1897	J. P. Crombach	
1886—1895	N. J. Boymans	
1892—1899	H. Vrösch	
1894—1896	P. H. Debije	
1895—1915	M. J. H. M. Quadvlieg,	Burgemeester tot 1934
1895—1901	Chr. l'Ortije	
1897—1913	J. P. M. Jongen	, Weth. v. 1897—1913
1897—1913	L. H. J. Quadvlieg	, Weth. v. 1903—1913
1897—1915	P. H. Dauven	
1899—1905	J. H. P. Pieters	
1901—1913	W. J. H. Franck	
1903—1911*	M. J. L. Reinartz	
1905—1911	P. J. Steinbusch	
1911—1927	L. H. J. Debije	, Weth. v. 1915—1919
1911—1919*	J. L. J. Tillmanns	, Weth. v. 1913—1917
1913—1935	J. J. Thomas	, Weth. v. 1913—1915, 1919—1934
1913—1919	J. S. J. H. Crützen	
1913—1920*	F. H. M. J. Erens	
1915—1919*	F. H. Borghans	, Weth. v. 1917—1919
1915—1919	M. A. A. Wetzels	
1919—1946*	H. J. Gulpers	, Weth. v. 1919—1931, 1935—1939
1919—1934	B. Heerspink	
1919—1946*	J. H. Mulders	
1919—1938*	W. Veelings	
1920—1926	J. L. Ladeur	
1923—1927*	L. J. Betholet	
1923—1949	J. J. Haan	, Weth. v. 1934—1946
1923—1939	L. Kreukels	
1923—1933	H. J. Reuters	
1923—1935	J. W. H. Vrösch	
1923—1927	M. Werkman	
1926—1927	L. G. Fox	
1927—1934*	H. J. Boermans	
1927—... .	P. J. H. Debije	, Weth. v. 1931—1935, 1939—1946
1927—1931*	J. M. Lommen en sedert 1935;	Wethouder v. 1946—1949
1927—1931	J. Swanink	
1931—1935*	H. J. H. Borghans,	1939—1946 en sedert 1949
1931—1939	J. D. van Veenendaal	
1933—1935	F. Rongen	
1934—1941*	C. P. Dulver en	1945—1946
1934—1935*	P. J. Smeets	
1935—1946	J. W. Weerts	

1935—1939* W. C. Goeman
 1935—1939* L. J. Heinen
 1935—1939* G. A. E. J. M. Russel
 1938—1939 J. W. J. Jongen
 1939—1949* W. H. Pieters
 1939—.... G. H. Schrouff , Weth. v. 1949—....
 1939—1946* J. Jelsma
 1939—1946* F. J. Palmen
 1939—1941 J. W. H. Vrösch
 1941—1944 P. J. H. Horsch
 1941—1946* H. Jongen
 1946—.... G. W. Gulpers , Weth. v. 1946—1949
 1946—1949* F. Borghans
 1946—1949* K. Kruger
 1946—1949* G. Maertzdorf
 1946—.... G. J. Pastoors
 1946—.... J. J. Wetzels
 1946—1949 J. M. Weijers
 1946—.... J. H. Savelberg
 1949—.... J. L. Mulders
 1949—.... A. Jansen
 1949—.... P. L. Ernst , Weth. v. 1949—....
 1949—.... A. Mingelers
 1949—.... J. H. von Weersch

BURGEMEESTERS, niet tevens raadslid :

1934—1947 Mr. A. P. J. M. Lempers
 Sedert 1947 Dr. J. P. D. van Banning.

SECRETARISSEN :

1851—1854 G. Borghans
 1854—1876 J. W. J. H. Melchers, tevens Burgemeester
 1876—1900 L. Dohmen, tevens secretaris van Eijgelshoven
 en Nieuwenhagen
 1900—1912 M. J. H. M. Quaedvlieg, tevens Burgemeester
 1912—1934 P. H. Houtackers
 Sedert 1934 M. H. Lambermon.

* Nog in leven.

J. P. D. VAN BANNING.



UIT DE ONDERBANKEN¹⁾

Het Land van Valkenburg heeft volop zijn deel gehad van de 80-jarige oorlog. Daartoe heeft voor het grootste deel wel bijgedragen de nabijgelegen stad Maastricht, die toen voor een der sterkste vestingen van West-Europa gold.

Maastricht, gelegen aan de Maas, werd in die tijd beschouwd als de sleutel der Noordelijke Nederlanden. Aan het bezit van Maastricht lag dus zowel Spanje als de Staten zeer veel gelegen. Zo vinden we reeds in het allereerste begin van de 80-jarige oorlog Maastricht als uitgangspunt en doel van de militaire operaties van beide partijen. Na het schrikkelijk beleg en de vreselijke carnage in 1579 onder Parma bleven de Spanjaarden meester van de stad tot Frederik-Hendrik in 1632 zijn bekende veldtocht langs de Maas deed.

Van dat jaar af bleven de Hollanders — laten we voor de duidelijkheid die naam gebruiken — voor goed gevestigd in het Valkenburgse land, behoudens een klein interregnum der Fransen na 1672.

Van toen af werd met en om onze Valkenburgse dorpen gespeeld, een bloedig en wreed spel, waarbij onze dorpen nu eens in handen waren van de ene, dan van de andere partij, die ze ieder op haar beurt beschouwde als een prooi, die ze plukten zoveel ze konden.

En het treurige gevolg was, dat het rijke en vruchtbare land van Valkenburg, het land van de Limburgse klei, verarmde en verwilderde; dat het landvolk hongerde bij de platgelopen oogst, bij de leeggestolen stallen en schuren; dat er woestenij en wildernis ontstond en bijna onbewoonde dorpen, waar eeuwenlang het weelderig gewas van de vruchtbare bodem de vlijtige bevolking rijkelijk had kunnen voeden.

Van 1632 af was het land van Valkenburg een prooi van beide partijen. En toen het jaar 1648 een eind maakte aan de 80-jarige oorlog en men in vrede het kwaad wilde herstellen, dat de langdurige oorlog had berokkend, toen begon in het land van Valkenburg de strijd voorgoed.

Dit was het gevolg van een onduidelijke bepaling in het vredetractaat van Munster, waarbij iedere partij het bezit gewaarborgd werd, dat ze op het ogenblik had. Wie nu meester van de hoofdstad des lands was, achtte zich daardoor ook heer des lands, stelde ambtenaren aan, die zich haastten het volk aan schatting te onderwerpen en uitdrukkelijk voorschreven, dat het verboden was aan de andere partij te gehoorzamen of te betalen op straffe van ongeldigheid.

De andere partij deed evenzo.

En beide partijen wisten zich te doen gehoorzamen, desnoods met gewapend geweld.

Is het wonder dat het volk verarmde, het land ontvolkte, dat vele akkers

(1) Onder de „Onderbanken” verstaan we de huidige Gemeenten Brunssum, Schinveld, Oirsbeck, Merkelbeck, Jabeek, Amstenrade, Bingerlade.

jarenlang braak bleven liggen, dat vele hoeven leeg stonden en hele dorpen leegstroomden.

Pastoor Joannes Engelberti van *Schinveld* klaagt, „dat hij grote armoede lijdt. Volgens het recht van die tijd moesten alle inwoners één brood per jaar leveren aan de pastoor, maar door de oorlog waren de Schinveldenaren zo verarmd, dat de meesten daartoe niet in staat waren. Daarbij kwam, dat de pastoor ook nog moest onderhouden de bij hem ingekwartierde officier, een ruiter met zijn knecht en rondzwervende soldaten. Deze vrijbuiters namen hem driemaal gevangen en tweemaal hebben ze de hele pastorie leeggeplunderd.” (W. Bosch).

Ook op godsdienstig gebied werden de bewoners dezer streken gekweld. Waar de Hollandse soldaten binnetrokken, werden deze op de voet gevolgd door predikanten, de katholieke geestelijken werden verjaagd en kerk en pastorie kwamen in handen van de Calvinisten.

Zo lezen we, dat het dorp *Amstenrade* in bezit was van de „vijand” en dat Pastoor Joannes Horckens in de jaren 1659 tot in Juli 1662, tijdstip waarop het dorp onder het gezag des konings terugkeerde, „geene openbare functiën heeft kunnen uitoefenen”.

In 1662 werd door het partage-tractaat een eind gemaakt aan die vreselijke toestand.

Het Land van Valkenburg werd toen tussen Nederland en Spanje verdeeld. De *Onderbanken* kwamen aan *Spanje*, terwijl de *Hoofdbank Heerlen Hollands werd*.

(Wordt vervolgd).

J. G. J. HOENS.

HET HEEM OP DE LÖSS.

(*Vervolg*)

Behalve door de gekalkte vakwerkgevels, blinkend wit tussen het lommerrijk geboomte of tussen de bladerloze kromme takken van de fruitbomen door, werd het dorpsbeeld „getypeerd” door erven en boomgaarden afsluitende doornhagen op hoge wallen. Toen werden die „graven” met witbloeiende hagen goed verzorgd en onderhouden, omdat er geen ander doelmatig middel voor erfafscheiding bestond. Beton- of ijzerpalen, kippendraad of prikkeldraad waren nog niet uitgevonden; toen moest men het doel nastreven met natuurlijke middelen.

„*Kirmis is bêter veur de bu, es veur de lu.*”

Tegen de „bronkkermis”, wanneer de huizen weer een verschonende beurt gekregen hadden en de teer- en kalklucht er nog dagenlang rondhing, werden de taluds van de graven „opgemaakt”, de hagen geschoren en verder alles in orde gebracht met het oog op de processie en de dan van heinde en verre te voet of per sjees opdagende kermisgasten.

Als uit een sprookje lijken ons nu die processies; door met zandlopers,

bloemen en vlaggen versierde witte dorpen; langs rijpende korenvelden onder de zonnebrand. 's Middags na het „kermiseten” (bij een uitsteken-de stemming) ging men gezamenlijk stallen, tuin en boomgaarden bezichtigen en bevindingen omtrent het boerenbedrijf uitwisselen.

Daarna, als de koffietafel alle eer was bewezen en de „vla” rijkelijk geprezen, maakten de mannen zich op om de café's in het dorp te bezoeken.

„Café's”, die van overige boerenhuizen in niets verschilden; gelagkamers waarvan de vloeren bestonden uit rode plavuizen en de wanden gewit, precies als de boerenvertrekken.

Daar moest men ook weer onder de poort door, over de „sprunk” en de „Nère” om dat vertrek te bereiken. Overigens was er van buitenaf niets te zien dat er „herberg” gehouden werd! Alleen bij de „opening” was er een groen boompje tegen de poort bevestigd, dat na vergaan te zijn dikwijls niet werd vervangen. Voor de dorpsmensen was die eerste en éنية kennisgeving al voldoende geweest.

„Den eine vingt ei ròëzeblaad schjoèn, den angere eine kooflat.”

Ons dorp behield zo zijn aparte sfeer, nog door geen onnatuurlijke geluiden verstoord. In de zomerdagen was er het onbestemde gegons van bijen en insecten duidelijk waarneembaar, al bonkerde er ook een zwaar beladen boerenkar naderbij.

Het driftig geklop van de schoenmaker op zijn zoollap wisselde met het ver doorklinkend en welluidend gehamer van de smid op zijn aambeeld. Door de allom heersende rust drongen die geluiden helder en klaar door en lieten de allerwegen heersende stilte nog meer opvallen. In de wintermaanden — van „Aller Heiligen” tot „Pasen” — klonken elke dag gestaag de vlegelklepen door de ijle vrieslucht. Op de grote hofstede hoorde men uit de kerkgrote schuur dag in dag uit het geroffel van twee ploegen elk van zeven dorsers. De paardenknecht bonkte daar gedurende de hele winter op zijn eentje het haksel bij elkaar voor de beesten die werkloos op stal stonden.

De mensen zelf vormden tezamen één grote dorpsfamilie, waar de een alles van de ander wist en waar elke persoonlijke karaktertrek aan eenieder evengoed bekend was als die van zijn eigen huisgenoten.

Het dorp of gehucht blééf een „besloten” wereldje, zodat de belangstelling van de bewoners ook niet verder reikte dan hun huizen en veld. Wat daar weer buiten lag, was hun vreemd. Hun interesse ging niet verder dan het dorpsgebeuren van alle dag maar dan ook bijzonder intens. Het dorpsverband, de gewoonten en gebruiken werden stipt in stand gehouden. Hulp en bijstand verleende men in die gevallen waar dit nodig en gebruikelijk was. Alles sprak tenslotte „zo vanzelf” dat het bij niemand zou zijn opgekomen zich afzijdig te houden of er veel woorden aan te besteden. In hun anti- of sympathieën waren ze echter tamelijk ronduit en konden door niemand misverstaan worden.

Bij gelegenheid van familiefeesten of met de kermis verwelkomde de

boer zijn gasten op zijn stroeve manier, bijgestaan en spoedig naar de achtergrond geschoven door zijn hartelijke, goedmoedige wederhelft, die dan het middeleeuwse binnenerf deed opengaan tot een feestelijke ontvangsthall.

Men begaf zich toen alleen naar de stad op marktdagen. De marktkorf, gevuld met boter en eieren, werd op het zachte hoofdkussen geheven en zo, statig en recht met de handen op de heupen, stapte de boerin langs veldwegen en voetpaden tot het doel binnen de poorten van de stad was bereikt.

Ook op de terugweg was de korf gevuld, zodat een zucht van verlichting haar moest ontsnappen, wanneer het dorp weer in zicht kwam en spoedig de zware korf van het hoofd getild kon worden.

Geregeld ieder jaar werd door minstens één lid van de familie de voettocht aanvaard naar een van de genadeoorden, Kevelaar of Scherpenheuvel, „bidwegen” waar dagen mee gemoeid waren. Het enige vervoermiddel was toen nog de „huifkar”, die schokkend en bonkend, langzaam de diepe karrensporen volgde.

De Zondagen en vele feestdagen vierde men stipt. Door niemand werd dan werk verricht waarvan uitstel mogelijk was; het waren rustdagen. Een echte Zondagse stemming lag dan over het dorp, 'n sfeer van rust en „tevredenheid”. Het kon er dan zo vredig en stil zijn als op een „Spaanse binnenhof” gedurende de middagsiësta. Alleen de vlugge zwaluwen bleven druk al gierend in en uit wieken. Op de bank onder de zoetgeurende vlier, naast het witte geveltje, werden eenvoudige simpele woorden gefluisterd van heel oude strekking, doch voor de betrefenden steeds aangrijpend en nieuw. Lang na het invallen der avondschemering werd er nog verpoosd, tot tenslotte een manende stem vriendelijk noopte tot scheiden.

Hun leven, hun werk en hun geloof waren sinds tal van eeuwen met elkander verweven en het diende ook zó weer overgedragen te worden aan het nageslacht. De „gebonden” levensfeer uit een „gotisch” tijdperk was er niet alleen in de oude vakwerkhuisen, maar ook nog in het dorpsse leven zelf!

De dagelijkse werkzaamheden, wel langdurig maar geregeld, waren door vele eeuwen heen aangepast aan de natuurlijke omstandigheden van huis en veld.

„De daag wilt ouch avend hubbe”.

De lange „winteravonden” kortte men bij het schijnsel van de vlamme heerd of van een flakkerend „smoutlempke”, met het doppen van erwten en bonen of al spinnende, met verhalen over Napoleon, bokkenrijders en vooral over spoken, heksen en vuurmannen.

Vele wonderlijke verhalen en gebeurtenissen gaven ouderen op die „plenk- of spinavonden” weer aan het jonge geslacht door. Ook de daden van dorpsgenoten werden er breed uitgemeten en weer vergeleken met nog sterkere van vroeger.

De dorpsambachtsman produceerde nog uitsluitend „op bestelling” en

wist nauwelijks van concurrentie van machine of massaproductie. Hij was er een „persoonlijkheid”, van aparte stand. Zijn „levenshouding” was nog ingesteld op het voortbrengen en afleveren van werk, dat zijn trots uitmaakte. Het machinale, geestloze had zijn diepe verachting en hij wilde daarmee niets uitstaande hebben.

Hij en zijn gezellen vonden er hun levensvreugde in iets voort te brengen, dat niet alleen het nodige levensonderhoud opleverde, maar hun vulde van een dankbare en stille vreugde om het geproduceerde zelf!

Al was het wel eens „duur” in het oog van de klant, later bleek immer, dat het zijn prijs dubbel en dwars waard was.

Tragisch werd de stille hopeloze strijd tussen de gewetensvolle ambachtsman en de „sluwere”, op grote omzet en geld ingestelde concurrent. Met hand en tand verzette de ambachtsman zich tegen het neerhalen van de mens en zijn werk; voorspelde, dat het zo „mis” ging lopen met de wereld.

De dagloner trok wekelijks zijn wel karig loon, dat echter werd aangevuld met producten in „natura” en op zijn akkertje met „hand- en spandiensten” door zijn werkgever.

Bijna elk huis of hoeve vormde een nog bijna gesloten „Naturalwirtschaft”. Geld was er weinig onder de mensen en moest dan ook zo min mogelijk als ruilmiddel dienen.

Zo op het eerste gezicht leek het op het karige en armoedige af, doch ze waren het niet anders gewoon en er volkomen mee tevreden.

Er kon toen nog niet gesproken worden over „structuur”, doch dikwijls wel over „conjunctuur”-moeilijkheden, tengevolge van misoogsten, sterfte onder het vee, enz. De boer putte de weerstand daartegen uit een minimum aan „eigen” behoeften, dikwijls kortzichtige gierigheid en boerse gewoonten genoemd.

Hij wist toch maar steeds onder de moeilijkste omstandigheden staande te blijven en door „volhouden” op de duur zijn machtige belagers zelf het onderspit te laten delven. Dit „volhouden” betekende toen niet een steeds verder gedreven uitbuiting van mens en bedrijf, dat moest leiden tot een aan één zijde steeds verhoogde arbeidsprestatie, maar naar de andere tot een grote algemene werkeloosheid.

Het was een vanzelf-sprekend „bezig zijn”, een natuurlijke arbeidslust, gepaard aan een sobere en eenvoudige levenswijze.

Het moderne „slavendom” met zijn „drijvers” was nog niet in aantocht, zodat de eenvoudige man nog niet in de massa opging, maar zijn persoonlijkheid behield, hoe simpel, eenvoudig of arm hij ook was.

Wanneer wij in figuur.... „zijn huis” eens nader bekijken, spreekt daaruit een innerlijke rust, een eenvoudig levensbegrip, dat vele geslachten lang stand gehouden heeft.

Daar was wel geen plaats voor hoge leveisen, maar ook niet voor de knellende en beangstigende levensproblemen zoals wij die nu ervaren.

Het „eigen” lemen huisje, met tuin, boomgaard en het landje elders, bood aan menig geslacht dat, wat slechts een „heem” bieden kan.... „tevredenheid”!

P. A. SCHOLS.

HOE HET HEERLENSE MARKTPLEIN AAN DE BONGERD ONTSTOND.

De oudere generatie onzer stadgenoten herinneren zich nog wel, dat een groot gedeelte van de huidige Bongerd die in 1916 de „Prins Hendriklaan” heette, uit een langgerekte waterpoel bestond, waarlangs men ter verfraaiing bomen geplant had. Deze overigens onfrisse vijver was een overblijfsel van de middeleeuwse gracht, die het voormalige fort Heerlen omgaf. ⁽¹⁾

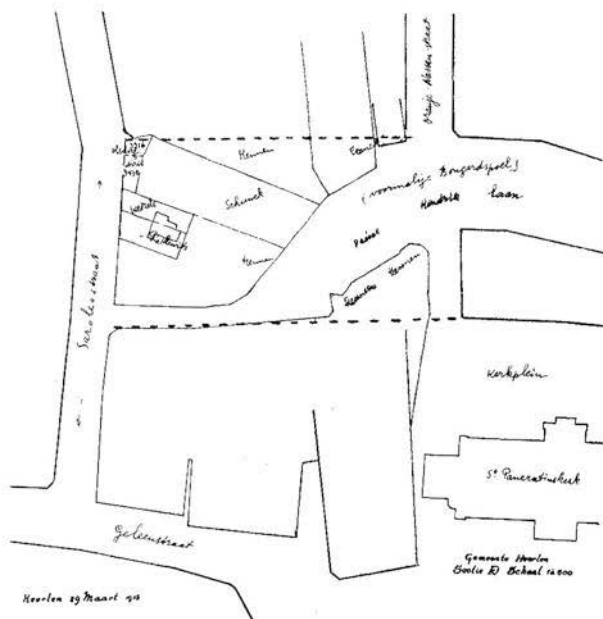
Midden in de periode van de eerste Wereldoorlog besloot de Gemeenteraad tot aanleg van een nieuw marktplein, demping van de bestaande vijver en opheffing van de Prins Hendriklaan. De uitvoering van dit grote en kostbare plan is mede te danken geweest aan de samenwerking van enige plaatselijke middenstanders met de overheid.

Het accent van dit stedenbouwkundig belangrijk ontwerp lag in de mijnbouwkundige sector. Tijdens de Wereldoorlog 1914—1918 kreeg het Heerlense steenkolenbekken een vitale betekenis voor ons land, aangezien de internationale kolenhandel noodgedwongen stil kwam te liggen. Met de toename van de vraag naar eigen steenkolen, steeg het plaatselijk bevolkingsaantal en openden zich mogelijkheden op allerlei gebied van het openbaar gemeentelijk leven. Met name bleek het oude vertrouwde marktterrein aan het Kerkplein naast de St. Pancratiuskerk de standplaatsen van verkopers niet meer te kunnen verwerken. Men zocht en vond een oplossing in de verplaatsing van de markt naar een terrein, aansluitend aan de Saroleastraat.

Om de bestaande Prins Hendriklaan het karakter van een marktplein te geven, moesten diverse grondeigenaren bereid gevonden worden zowel tot verkoop van ter plaatse liggende tuninen als afbraak van bestaande woonhuizen of afstand van tot bouwterrein bestaande percelen. Bij raadpleging der betreffende kadastrale tekeningen uit het jaar 1916 blijkt, dat men aanvankelijk van overheidswege geen belang hechtte aan de doorbraak van de Saroleastraat ter plaatse, waar nu de Bongerd erop aansluit. Naast het huidige zakenpand Hollenkamp sloten ongeveer in dezelfde rooilijn gelegen twee percelen aan van Alsdorf en Dirix. Ongeveer in het midden van de afstand Hollenkamp—Maison Chic lagen twee woonhuizen n.l. van de familie Wetzels en Piatkewitz. De straatbreedte van de Saroleastraat zette zich derhalve nagenoeg ongewijzigd door tot even vóór het hoekpand Maison Chic, waar een verbindingsstracé toegang gaf tot de achter genoemde vier percelen gelegen Prins Hendriklaan, die op de Emmastraat uitliep.

Blijkens de besprekingen, tijdens de gemeenteraadszitting van 11 April

⁽¹⁾ Op 5 April 1866 besloten B. & W. van Heerlen om de wandelplaats langs de Bongardspoel voor het verkeer van karren en voertuigen af te sluiten. In de Raadszitting van 23 Dec. 1898 kwam het voorstel ter tafel tot demping der watergracht.



1916 gevoerd, beoogde de overheid het plein bij de Saroleastraat een breedte van 45 meter te geven. Met de in de Prins Hendriklaan en op het voormalige Kerkhof beschikbare ruimte zou de markt dan een oppervlakte van ongeveer 6400 M² verkrijgen. Hiertoe was evenwel de medewerking vereist van de reeds genoemde vier Heerlense families alsmede van de ingezetenen Hennen, Schunck en Franck, wier eigendommen het middenpand van de huidige Bongerd besloegen.

De afwikkeling van de vereiste transactie had een vlot verloop. Piatkewitz stemde toe in de afbraak van zijn woonhuis, mits hem de gemeente waarborgde, dat hij van de heren Franck en Hennen een bouwterrein zou kunnen kopen aan de noordzijde van de nieuw aan te leggen Bongerd. De overige huis- en grondbezitters verkochten hun bezit eveneens aan de gemeente. Hierbij dient evenwel aangetekend, dat met name Hennen en Schunck door deze grondafstand, zij het dan tegen geldelijke compensering, het algemeen belang dienden, aangezien zij in vroeger jaren deze percelen hadden gekocht juist met het oog op de te verwachten uitbreiding van het oude marktterrein. Zij gaven dientengevolge gunstig gelegen en waardevolle bouwpercelen prijs tot algemeen nut.

De uitbreiding van het marktterrein met de huidige oppervlakte en rooilijn-begrenzing kostte de gemeente f 50.000,— waartoe de Raad op 11 April 1916 zonder hoofdelijke stemming besloot.

L. VAN HOMMERICH.

HOE ONZE VOORoudERS HUN RECHTEN VERDEDIGDEN.

Het verdrag van Fontainebleau als oorzaak van staatkundig-godsdienstige strubbelingen in het Land van Valkenburg aan het einde van de Generaliteitsperiode.

(Vervolg).

Dit request luidt:

WelEdelGestrenge Heer.

Nadat de Regenten en Justiciëren der Heerlijkheden Aldenvalkenburg, Schin op de Geul, Strucht en Schaesberg van wegens Uweledele gestrenge ontfangen hadden de vijf gedrukte exemplaren der reglementen, hebben sy van hunne plicht geoordeelt eene gecombineerde vergaederinge der vier Heerlijkheden te moeten beleggen om over hun gemeen Belang te delibereeren en het Resultaat van dien ter kennis van Uwel Edele gestrenge te brengen.

Deze vergaderinge op den 24 Xber laastleden binnen Altenvalkenburg plaats gehad hebbende, is met unanimiteit van stemmen door ons allen worden begreepen,

Dat hoeseer (ofschoon) den Hertog van Brabant de macht niet en had gehad om de vier voormelde heerlijkheden bij het Tractaat van Fontainebleau de dato 8. 9ber 1785 van de Landen van Overmaze te detacheren (los te maken), zoals in de gedecreteerde poincten en artikelen van de Hertoginne Joanna de anno 1355 klaar duijdelyck is gestatueerd en bij de Bleyde inkompte van den jaere 1549 word geconfirmeert, hebben Regenten en gemeentenaars nogtans zig met de fiducia gefeliciteert, dat sy het geluk hadden onder de zagtmoedige Regeering van Haar Ho: Mo: over te gaan, te meer omdat aan hun geconserveert wierden twee wezenlijke en inalienabele (onvervreembare) hoofdpoincten, te weeten

1° de vrije uitoefening van hunne Religie en

2° de conservatie van hunne voorrechten.

Wat aanbelangt het eerste moeten of kunnen sij van Haar Hoog Moogenden niet verwagten, dat Hoogsterselve eenige de minste alternatie (verandering) daaraan souden willen toebrengen, want de oeffeninge (van) de Roomse Religie, verre van de Hooge en souveraine macht te wederspreken of te compromitteeren, in tegendeel als eene wezenlijke pligt conform godswoord voorschrijft aan deze Hooge en Souveraine Magt te gehoorsamen,

waaruijt volgt, dat als wanneer wij getrouw blijven aan Haar Hoog Moogende, zo als wij zulks met ede aan van Hoogst derzelve Commis-

saris van Panhuys belooft hebben en so als wij zulx met werken en daaden zedert den heuchelijke dag der cessie tot dato dezès achtervolgt hebben, niets anders of te verders van ons te vragen is;

Wij konnen ons derhalven niet laten voorstaan dat Haar Hoog Moogende ons soudèn willer verpligten om het Echt-Reglement, de Politieke Reformatie en het School-Reglement tot een rigtsnoer te neemen, omdat dezelve in alle opsigten contrarieeren aan de vrije Religie, welke wij van onse voorvaderen geërfd hebben en met welkers alteratie den Hertog van Brabant (Jozef II) ons niet heeft gecedeert of heeft konnen cedeeren.

Wat aanbelangt het tweede (punt) zijn wij van begriip (oordeel), dat onse voorrechten in wettelijke possessien inalienabel sijn.

En wij houden ons verseekert, dat Haar Hoog Moogende, die noyt aan hun woord gemankeert hebben het ook sullen houden. De belofte, dewelke Hoogst deselve ons door den mond van hunnen voorsd Commissaris ten dage der possessieneeming gedaen hebben, namentlyk daarin bestaende dat Hoogst deselve verklaart hebben onse personen, goederen, regten en praerogatieven ten allen tijde te sullen beschermen. En waaruijt wij met het grootste vertrouwen afleijden, dat de heeren der gecedeerde dstricten bevoegd zullen blijven so als sij alle tijden sijn geweest om bekwaame en eerlijke Roomsche personen tot de publieke functien, ampten en bedieningen aan te stellen en de tegenwoordige in hun posten te continueren.

Eveneens als wij verstaen, dat die van de gereformeerde Religie bij ons tot alle ampten bekwaam sijn en nimmers aan dezelve eenige stoornis t' sijn omtrent hunnen godsdienst, t' sijn omtrent hunnen civielen staat door ons kan of mag worden toegebrogd,

hier inne bestaende de consideratie welke uwel Edele gestrenghe van ons, met opsigt tot de toegesonden exemplaaren van het Egt., School- en Reformatie Reglement heeft gelieven te requireeren;

Sullen wij de eere hebben in aansien der twee overige Reglementen in dato 15. 8ber 1663 te seggen,

Dat deze meest overeenkomstig synde met de wetten, bij ons voor dato der cessie plaats gehad hebbende, wij ons daaraan met alle onderdanigheden, promptitudes sullen confirmeren

Waarmede vertrouwende aan de intentie van Uwel Edele gestrenghe voldæen te hebben, versoeken wij met allen nadruck, dat Uwel Edele gestrenghe dese onze consideratie ter Taffel van Haar Moogmogenden overbrengende, deselve gelieve te appuicieren en ons in hunne souveraine protectie aan te velen.

Sullende wij alle gelegendheden waarnemen om U weledele gestrenghe de opregte blijken te geven van het diep Respect en gedistingueerde hoog agting met welke wij de Eer hebben te verblijven

WelEdele Gestrenghe Heer

UwelEdele gestrenghe ootmoedigste onderdanigste dienaren de Regenten en Justiticiere der Heerlyckheeden Altenvalkenborg, Schin op de Geul, Strucht en Schaesberg.

Ter ordonnantie
F. T. J. H. de la Croix,
Secrs der Heerlykheeden Aldenvalkenborg en Schin op de Geul.
T. Schoenmaeckers,
Secris der heerlykheid Strucht.
H. A. Cox,
Secris der Heerlyckheyt Schaesberg.

Dit request, een voorbeeld van kanselarijstijl dier dagen, toont dadelijk, dat de bewoners onzer streken een hoge prijs stelden op zaken, die hun godsdienst betroffen. Dat ze zich zouden gefeliciteerd hebben met het geluk onder het zachte bestuur van H. H. M. te komen, klinkt onwaarschijnlijk. Daarvoor was de positie in de Generaliteitslanden te weinig aanlokkelijk.

Het verweer zelf is zakelijk opgesteld en rust op gegronde argumenten, die op een diplomatieke wijze worden voorgedragen. Het beroep op de oude en onvervreemdbare rechten is zeer terecht. Deze rechten werden door alle instanties erkend, want daarop steunde het publieke en civiele recht voor de Franse Revolutie. Daarop berustte ook de positie der Staten Generaal, die door de Patriotten bestreden werd.

Minder indrukwekkend zal het beroep op de Joyeuse Entrée of Blijde Inkomste gemaakt hebben. Een Blijde Inkomste was de plechtige ontvangst en inhuldiging van een vorst bij zijn eerste bezoek aan een stad, waarbij het stadsbestuur namens de burgerij hun vorst trouw zwoer, terwijl deze de rechten der stad bevestigde. De Blijde Inkomste van 1355 was de inhuldiging van hertogin Joanna van Brabant en haar gemaal Wenceslaus van Luxemburg, bij welke gelegenheid zij de rechten der Staten van Brabant bevestigde, zoals die door hertog Jan II in het Charter van Cortenberg gegeven waren. Deze Blijde Inkomste is tot de Franse Revolutie de grondslag voor de verhouding van vorst en volk in de Zuidelijke Nederlanden. Een bepaling er van was, dat de vorst niet het recht had enig deel van zijn gebied te vervreemden of te verpanden zonder goedkeuring der Staten.

Het is hierop, dat de besturen der heerlijkheden zich beriepen. Of die Joyeuse Entrée ook voor het Land van Valkenberg gold is een vraag. De Blijde Inkomste van het jaar 1549 is de inhuldiging van Filips II, die reeds bij voorbaat als opvolger van Karel V gehuldigd werd.

Het beroep op de Blijde Inkomste is des te opmerkelijker, daar deze op 16 Januari 1789, dus door Jozef II, voor België opgeheven was, hetgeen in België verzet en opstand bracht.

Wilde men met dat beroep het onwettige van de opheffing 'er van demonstreren?

Het antwoord op het rekwest uit Den Haag is uitgebleven. De tijdsomstandigheden waren van dien aard, dat aan doorvoering der reglementen niet te denken viel. De verlichte denkbeelden, die algemeen veld wonnen, keerden zich tegen een bevoorrechte staatskerk en eiste gelijkstelling van alle gezindten.

De opstand, die in 1790 tegen het despotisch bewind van Jozef II in België uitbrak, maande de heren in Den Haag tot voorzichtigheid. Spoedig daarop maakte de inval der Franssen, tot grote voldoening van de inwoners, een einde aan het gezag der Hoogmogende Heren in de Generaliteitslanden.

J. J. JONGEN.

HET HUIS DE KROON en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden.

(Vervolg)

Het huis de Croon met annexen, aan de ene zijde begrensd door eigendom van Coen Peuskens en aan de andere zijde door het huis van de Schout van den Hoeff, werd gewaardeerd op 1500 pattacons (6000 gulden brabant). De „ovenbusch” op 620 gulden, de weide in de Evengats op 400 gulden en het land op 35 stuiver per roede, alles in Maastrichter koers.

Het huis de Croon was jaarlijks belast met 4 vaten tarwe aan de Domeinen en 4 vaten rogge met 1 gulden het vat aan St. Anna Altaar te Heerlen, „te betaalen van den huysse gestaen in de geleenstraet, aldaer affgenomen ende op de Croone geset.” De landerijen waren belast met jaarlijkse pachten aan de pastoor van Heerlen en aan de Domeinen.

De overdracht door de familie Hoekels geschiedde „in minderinge van schuldigheid aen de voormelte Juffr. Wed. Cornelis Fellinginger met Reserve nochtans wat Sigh ter een ofte andere zijde (: nopende de Molenarekse saecke :) bij slot van reeckeninge mochte comen te resteren, het Selve restant aen dient compt te competeren, bij den Schuldnaer uyt te keeren, ende te moeten suppleren. (Overdrachtsregister Landen van Overmaze, Rijksarchief M’stricht).

Al met al was de overdracht aan Juffr. Fellinginger van het huis de Croon niet definitief. De Wed. Hokels bleef er ook wonen.

Uit de Banksnotulen van ’t jaar 1692 valt af te leiden, dat ook in het huis de Croon de „Regeringskamer” was, waar het Banksbestuur vergaderde. Juffr. Hokels kreeg vergoeding voor schoonhouden en stoken in deze kamer. (Notulen Schepensbank Heerlen, Gemeente-Archief alhier). 15 Febr. 1694 maakt Juffr. Fellinginger haar zaak tegen de oude Juffr. Hokels weer bij het gerecht te Heerlen aanhangig. Op 14 Juni d.a.v. gelasten de schepenen executie der roerende goederen van Juffr. Hokels. Maar op 28 Juni komt de gerechtsbode verklaren, dat Juffr. Hokels de oude in mobilibus niet Executabel is (er waren dus geen roerende goederen van waarde voor verkoop aanwezig). En volgen nu de „litterae

proclamatoriales". Partijen houden afrekening ten overstaan van de heer schout en gecommitteerde schepenen.

7 Febr. 1695 verzoekt Juffr. Fellinginger om executie van de onroerende goederen tot het bedrag bij slot van rekening gebleken! 21 Febr. 1695 „houden Schepenen den derden zitdag over het hujs de Croon met den hof ende aenclevende weijde en niet gereclameerde panden voor gecelebreert, en dijen volgens accorderen het ontsteecken der keertse om aen den meestbieder vercocht te worden met last op de incopers de cooppenen inwendich vier weecken over te brengen." Vervolgens zet de hr. Matth. Fellinginger voor z'n moeder cs. het bod in op het huis de Croon van 100 pattacons. De pachten op het huis en erf staande zullen op de kooppenningen in mindering worden gebracht. Door deze verkoop worden niet geregeld de molenarcksche saeke en andere nog lopende vorderingen ten laste van de juffr. weudwe van Nicolaes Hokels den ouden en de juffr. weduwe van Nicolaes Hokels de Jonge. „En alsoo de Juffr. proclamante is verstaende dat een gedeelte vant huys de Croon soude leenroerich sijn aen de Colsche mancamer het gene men noch niet perfect en weet ende soo sulx soude bevonden worden sal men het voors gedeelte bij requisitie aen het voors. leenhof laeten proclameren en subhasteren en het gene voor 't welck het gedeelte soude vercocht worden mette costen daerom aen te wenden aen dese cooppenen sullen gedefalqueert (gekort) worden." Hierna werd de kaars aangestoken, dit door de bode op de gebruikelijke plaats afgeroepen en is het huis de Croon voor het ingestelde bod van 1000 pattacons (4000 gulden) aan genoemde Heer Matth. Fellinginger cs. verbleven.

16 Nov. 1695 verkocht Matthijs Fellinginger, mede voor zijn moeder, broeders en zusters „het hujs de Croone met schuijre, stallinge, hoff ende daeraen gelegen weytjen" aan de Heer Georg Wilhelm Frens, der beiden Rechten doctor, geboortig uit Maastricht. De koper was op 30 Oct. 1685 alhier gehuwd met Sara Nobis, dochter van wijlen Willem Nobis in leven predikant te Heerlen. Dr. Frens was in 1695 advocaat en tevens gasthuysmeester alhier. De koopsom bedroeg 1000 pattacons en twee kallecoenen voor eenen versich penning (douceur). „Van welke voors. cooppeningen bij heere coopere aenstonds naer dese transporte sal tellen binnen Aken 200 specie pattacons" en verder vóór 14 Jan. van 't jaar 1696 300 pattacons. De resterende 500 pattacons zullen binnen 2 jaar worden voldaan; renteberekening over 't nog verschuldigde tegen 5% per jaar. Een en ander onder hypotheccair verband van het heden gekochte huis de Croon met bijbehorende percelen. Voor de koper bleven borg de Hren. Gijsbert Broensraedt, predikant alhier te Heerlen en Jaspas Schils Jacob's zoon.

Zoals reeds vermeld was de heer advocaat Frens ook „gasthuysmeester". Hij had in die hoedanigheid te zorgen, dat de pachten waarmede diverse landerijen belast waren ten behoeve van het Gasthuys (Armenhuis) alhier ook inderdaad verrekend werden. Op 23 Dec. 1695 begint hij voor de Justitie van Heerlen een proces tegen Merten Peters, die aangesproken werd om jaarlijks een cop Erten aan het gasthuis te leveren, daar deze

in gebreke was. Het ging in die dagen met procederen verre van vlug en het was dus allesbehalve goedkoop (wat dit laatste betreft, dit zal nog wel zo zijn). Eerst op de „Genachtingen” (rechtszitting) van 6 Febr. 1696 legt de heer Frens de stukken over en verzoekt antwoord hierop. Ter zitting van 5 Mrt. 1696 antwoordt Merten Peters de gasthuismeester, dat de mede-eigenaren van het belaste land, als nl. Jan Creuwen, de erfgenamen Peter Cardinael en de erfgenamen Reijner Peters, niet werden aangesproken. Hij verlangt daarom inzage van het ontvangstregister van het gasthuis op een volgende rechtszitting om dan te kunnen nagaan, hoeveel en door wie de laatste keer van het betreffende land werd voldaan. „Om het selve (boek) gehadt hebbende sijn contingent daerinne van jaere tot jaere te mogen betaelen.”

Uit het huwelijk van Dr. Georg Wilhelm Frens en Sara Nobis zijn ons bekend een zoon Johan Georgius Wilhelmus, alhier gedoopt 1 Jan. 1687 en een dochter Johanna Margaretha Alexandrina.

7 Aug. 1714, na 't overlijden van Dr. Frens, maakte z'n echtgenote Juffr. Sara Nobis 'n testament over haar eigen goederen, ten overstaan van de schout J. Quartier en de Schepenen A. Croon en Hend. Pelt. Hierin verlangt zij een christelijke begraeffenisse en benoemt tot universeel erfgenaam van al haar roerende goederen haar zoon Johan Georg Wilh. Frens. O.a. geeft zij aan hem haar huis en hof genaamd den Heuvel, een stuk land achter gen aer en een 32-tal uitstaande hypothecken met 'n totale waarde van 3158 gulden maastr. cours. Bovendien nog „gout, Silver, gemunt en ongemunt, Linne en wolle, koper en tinn Soo als Sij Testatrice allen het Selve met de doodt sal comen te ruijmen.” Haar zoon zal de zuster van z'n moeder, Johanna Nobis, wed. Nieumans, „de daegen haeres Levens eerlijck onderhouden en verplegen.” Haar dochter Johanna Margaretha Alexandrina zal „van nu aff totten eeuwigen Daegen” van al haar Moeder's bezittingen uitgesloten zijn en blijven, behoudens een legaat van 6 pattacons (24 gld.) eens door haar broer aan haar uittekeren! „Sulx uijt reedenen dat deselve haerer Testatrice Doghter tegens haer Testatrice wil en danck en tot haer groote Droefheijt en smerte met eenen Isaeck willem Hofman deurgegaen is en waer deur Sij haer, der Testatrice naelaetenschap onwaerdich gemaekt heeft.” De zoon van de erflaatster, J. G. W. Frens, was practizijn en notaris en begon de 20 Sept. 1715 (op 28 j.-leeftijd) alhier zijn notaris-practijk. De 4e Juni van dat jaar (1715) werd hij door de predikant ingeschreven als willende in het huwelijk treden met Juffer Mechel ten Biegh, jonge dochter van het Hoog Adelijk Huis Heijdek in het ambt Rijnberk in het Ceulsch Land. De 25 Maart passeerde hij zijn laatste acte als te Heerlen wonende Notaris. Van 3 April 1719 tot 31 Dec. 1742 passeerde hij zijn acten als te Valkenburg residentende Notaris (Minuten Notarissen Rijksarchief, M'str.). In het stadje Valkenburg zijn ook de kinderen van hem geboren: Joanes Jacobus Theodorus, Zara Loijsa, Joanna Margaretha en Gerardus Wilhelmus, resp. gedoopt 30-11-1722, 15-12-1724, 9-3-1727 en 13-8-1730. (Kerk. Reg. Valkenburg, Rijksarchief Maastricht).

(Wordt vervolgd)

JO HORST.

historische chroniek

ONTVANGST VAN ONZE KRING DOOR BURGEMEESTER ZIMMERMANN TE ALTENAHR OP 15 MEI J.L.

De beweegreden van deze tocht berustte hoofdzakelijk op het feit, dat in het verleden historische betrekkingen hebben bestaan tussen de heren van Ahr en Heerlen, in zover zij hierover hun feodaal gezag hebben uitgeoefend. Het was n.l. gedurende de middeleeuwen een normaal verschijnsel, dat de diverse invloedrijke adellijke geslachten (= grootgrondbezitters) hun leenheerlijk gezag over gebiedsdelen uitoefenden, die *niet* een afgeronde territoriale eenheid vormden. *Bezitsspreiding* was een vrij algemene karakteristiek.

Het oude Heerlener land wisselde nogal eens van eigenaar: de graven van Ahr en via deze kwam het gedeeltelijk aan het aartsbisdom Keulen en gedeeltelijk aan de hertogen van Brabant (Brussel).

Het geslacht van Ahr, verwand aan de Rijnlandse Paltsgraven, komt in de *Annales Rodenses* reeds als *heer van Heerlen* voor in het jaar 1121; voorts nog in 1149, wanneer het gaat over een schenking van grond, die op de grens van Brunssum was gelegen, richting Heerlen.

Hun stamslot, gelegen in Altenahr, kwam in 1205 t.g.v. een huwelijk in de vrouwelijke lijn in het bezit van Hochstaden. Frederik van Hochstaden droeg in 1246 Altenahr over aan zijn broer Koenraad, aartsbisschop en bouwheer van de Keulse Dom. Bij deze eigendomsoverdracht is ook *Heerlense* grond van bezitter veranderd. Aan de tegenwoordige Emmastraat had Keulen zijn Leenmannenkantoor voor het beheer en de administratie der inkomsten rond het jaar 1400 gevestigd. Dit kantoor is bekend gebleven onder de benaming „het Manhoes”.

De graven van Ahr gingen in 1126 en 1147 met de Augustijnerabdij Rolduc overeenkomsten aan. Rolduc had in het Ahrdal wijnbergen liggen.

Ahr stichtte rond het jaar 930 de abdij Steinfeld (Eifel) met als patroon St. Andreas-apostel. Ook het vroegst bekende kerkje te Heerlen, anno 1049, was toegewijd aan St. Andreas.

Op 15 Mei j.l. heeft onze Kring de overblijfselen in ogenschouw genomen van de burecht, die afstammelingen van het geslacht Ahr hebben bewoond, onder de leiding van de heer Zimmermann, burgemeester.

De opsporing van de archieven uit deze vroeg-middeleeuwse bestuurstijd van Heerlen leverde ook hier geen resultaat op; de heer Zimmermann kon ter zake geen gegevens verstrekken.

Andere contactpunten leiden vermoedelijk naar het archiefbezit der hertogen van Württemberg.

L. VAN H.